Bütün Eserleri 1

Prof. Dr. Adnan Demircan

Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde

Gadîr-i Hum Olayı

2. BASKI

BEYAN

Adnan Demircan, 1964 yılında Mardin'in Ömerli ilçesinde doğdu. 1987'de Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Tarihi ve Uygarlığı Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. 1989 yılında Yüksek Lisansı, 1994 yılında aynı Enstitüde Doktorayı tamamladı.
Ocak 1992'de Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ne İslâm Tarihi Araştırma Görevlisi, 1994 yılında Yardımcı Doçent olarak atandı; Ekim 1996'da Doçent, Şubat 2003'te Profesör oldu. 1994 yılından 2011 yılının ortalarına kadar İslâm Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanlığı görevini yürüttü. Aralık 2012'den beri İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çalışmaktadır.
Çalışmalarını İslâm Tarihinin ilk dönem siyasî tarihi, özellikle de muhalif gruplar üzerine yoğunlaştıran Demircan'ın yayımlanmış birçok kitabı, müşterek çalışmalarda bölüm yazarlığı ve makalesi bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli çeviri ve telif projelerinde editörlük yapmaktadır.

Yayımlanmış Eserleri:

1. *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı,* Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
2. *Hâricîlerin Siyasî Faaliyetleri,* Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
3. *İslâm Tarihi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi,* Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
4. *İslâm Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi,* Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
5. *Nebevî Direniş Hicret,* Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
6. *Hâricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi,* Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
7. *Ali-Muâviye Kavgası,* Beyan Yayınları, İstanbul 2010
8. *Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt,* Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
9. *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik,* Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
10. *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* Beyan Yayınları, İstanbul 2009.
11. *Kerbela,* Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
12. *Çağdaş Hâricîlik Düşüncesi* (Ahmed M. A. Celi'den çeviri), Beyan Yayınları, İstanbul 1997.
13. *Nehcü'l-Belâğa: Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri,* Derleyen: eş-Şerîf er-Radî, Beyan Yayınları, İstanbul 2006.
14. *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar,* Esra Yayınları, Konya 1996.
15. *Cumhuriyet Dönemi (1923-2001) İslâm Tarihi ve Medeniyeti Çalışmaları (Bir Bibliyografya Denemesi)* http://ilahiyat.harran.edu.tr/e_yayinlar/ademircan_islam_tarihi_bibliyografyasi.pdf

Gadîr-i Hum Olayı, Beyan Yayınları'nın 230. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni Ahmet Yanar (0537 287 36 38), kapak BEY, baskı ve cild, Umut Kağıtçılık ve Matbaacılık (Sertifika: 22826 Fatih Cad. Yüksek Sokak No: 11/1 Merter-İstanbul, 0212 637 04 11) tarafından gerçekleştirildi ve Ocak 2014'te İstanbul'da yayımlandı.
ISBN 978-975-473-165-1

Sertifika No: 14723

Gözden Geçirilmiş 2. BASKI

BEYAN YAYINLARI
Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212. 512 76 97 - Tel-Faks: 0212 526 50 10
www.beyanyayinlari.com.tr / bilgi@beyanyayinlari.com
www.facebook.com/beyanyayinlari
www.twitter.com/beyanyayinlari

B Ü T Ü N   E S E R L E R İ   1

Prof. Dr. Adnan Demircan

Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde

Gadîr-i Hum Olayı

BEYAN

Hangi mezhepten olursa olsun, mensup olduğu mezhebin görüşlerinin Allah'ın vahyettiği mutlak doğrular olduğunu iddia etmeyen, tarihi ve kültürü din haline getirmeyen, Yüce Allah'a itaati, Kur'ân'a bağlılığı ve İslâm kardeşliğini her türlü mezhebî görüşten üstün tutan bütün din kardeşlerime...

Allah'ın rızasına nail olmaları temennisiyle...

İçindekiler

Kısaltmalar

(a)	:aleyhisselâm
b.	:ibn (oğlu)
bt.	:bint (kızı)
(c)	:celle celâlüh
çev.	:çeviren
nşr.	:neşreden
(r)	:radiyallahu anh
s.	:sayfa
(s)	:Sallallahu aleyhi vesellem
thk.	:tahkik eden
(t.y.)	:basım tarihi yok
vd.	:ve diğerleri
y.y.	:basım yeri yok

İkinci Basıma Önsöz

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla...

Elinizdeki bu küçük hacimli çalışma, ülkemizde Gadîr-i Hum üzerine yayımlanmış ilk çalışmalardan biridir. Çalışmanın öncelikli hedefi, Sünnî ve Şiî mezhepler arasında farklı okumalara tabi tutulan Gadîr-i Hum'la doğrudan ya da dolaylı ilgisi olan rivayetleri tespit etmek, bunların nasıl anlaşıldığını ve bu anlayışın genel tarihî çerçeveye uyup uymadığını ortaya koymaktı. Konunun bu çerçevede yeterince ele alındığını düşünüyoruz. Bu sebeple çalışma yeniden neşredilirken ana yapısını bozmadan, kapalı kaldığını düşündüğümüz bazı yerlerde açıklamalar yapmakla yetineceğiz.

İslâm tarihinin ilk asrında özellikle de Allah Resûlü'nün (s) vefatını takip eden yıllarda meydana gelen siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler, etkileri günümüze kadar devam eden gelişmelere yol açmıştır. Mezhepler arasındaki katı ayrışmaların temelinde de bu dönemdeki gelişmeler yatmaktadır. Bunlar o kadar önemli hale gelmiştir ki, tarihi geriye götürüp yeniden yaşamak mümkün olmadığı halde mezhepler arasında bu gelişmelerin etkisi canlı bir şekilde yaşamakta, hatta olayların tarihten koparılarak çağdaş okumalara tabi tutulduğu da görülmektedir. Bu yeni anlamlandırma ve inşa faaliyeti, ayrılıkları arttırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Mezhep mensupları arasındaki bu fikir ayrılığının çatışmalara dönüşmemesi sevindiricidir; ancak böyle bir risk her zaman vardır. Bu anlayışı tehlikeli olmaktan çıkarmanın yolu ise duyguların değil, aklın mihmandarlık yaptığı bir anlayışı geliştirmektir. Bu ise asırlar ve nesiller boyu devam etmesi gereken bir çalışma sonucunda mümkün olabilir. Öte yandan tartıştığımız konuların sadece o konular çerçevesinde kalmadığını, bunun çok yönlü sonuçlarının olduğunu da unutmamalıyız. Bu durumda farklı mezheplere mensup insanların birbirlerini değiştirmekten çok birbirleriyle bilgi paylaşımında bulunması ve farklılıkları düşmanlık vesilesi olarak görmemesi gerekir.

Mezhep tartışmaları içinde yer almaya devam eden konuları ele alan ilim adamlarının işi oldukça zordur. Bir taraftan, tarihsel süreçte bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde müdahaleye uğramış ya da yönlendirilmiş bir literatürün içinden hakikati bulmaya çalışırken, diğer taraftan mensup olduğunuz mezhep ya da kültür sizi yönlendirmektedir. Çeşitli itham ve eleştirilere maruz kalmanız da meselenin bir başka yönüdür.

Bütün bu sorunlara rağmen tarihimizin temel meseleleri, günümüz imkânları çerçevesinde ciddi bir araştırmaya tabi tutulmalıdır. Bu çalışmalarla geleceğimize bir ışık tutabilirsek ne mutlu!

Yüce Rabbim bizi istikametten ayırmasın.

Adnan DEMİRCAN

Başakşehir -2013

Önsöz

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla...

Mezhep mensupları, hilâfetle ilgili tartışmalarında, -Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda kendilerine delil bulamadıkları için- çoğunlukla hadislere müracaat etmekte, bu amaçla bazı hadislere ilgisiz anlamlar verilmekte, hatta mezheplerin görüşlerini destekleyen bazı sözler Resûlullah'a (s) nispet edilmektedir.

Hilâfet meselesi, İslâm tarihi boyunca tartışıldığı gibi bundan sonra da çeşitli zeminlerde tartışma konusu olacaktır. Bu çalışmayla hilâfet meselesinin akademik çevrelerde tartışılmasına katkıda bulunmayı ve Şîa'nın önemli delillerinden birisi olan Gadîr Hadisi ve Gadîr Olayının değerlendirmesini tarih ve hadis kitaplarına dayanarak yapmayı hedefledik. Bundan dolayı zaman zaman bazı farkların ortaya konabilmesi için ayrıntılar üzerinde durma ihtiyacını hissettik.

Bu çalışmanın yeni araştırmalara ve tartışmalara vesile olması temennisiyle, konunun çalışılmasını tavsiye eden ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL Bey'e saygı ve şükranlarımı arz ederim.

Adnan DEMİRCAN

1995-Şanlıurfa

Giriş

Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra ortaya çıkan halife seçimi meselesi, Müslümanlar arasında meydana gelen ilk önemli siyasî ihtilaftır. Resûlullah (s) vefat etmeden önce başlayan ve onun vefatından sonra Hz. Ebû Bekr'in seçilmesiyle o gün için çözülen halife seçimi meselesi çok yönlü etkenlerin bulunduğu bir süreçti. Hz. Peygamber'in getirdiği din, Arap toplumunun temel sosyal ve siyasî yapısını değiştirmişti. Daha önce kabileler çerçevesinde yapılanmış olan bu toplum, şimdi din eksenli bir yapıya kavuşturulmuştu. Ancak bireylerin, geçmişten gelen ilişkileri ve alışkanlıkları bir çırpıda terk etmeleri, kolay değildi. Öte yandan Araplar arasında İslâmlaşma özellikle Hz. Peygamber'in vefatından önceki bir-iki yıl içinde çok hızlı gelişmiş; bu gelişme de kültürün ağırlığını muhafaza etmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatı sırasında farklı dengelerin olduğu bir siyasî durum ortaya çıktı. Ancak Allah Resûlü'nün (s) hastalığı on üç gün[1] kadar bir süre devam etmiş olmasına rağmen vefatının ardından ortaya çıkacak siyasî tablo üzerinde etraflı çalışmalar yapılmış değildi. Kriz ortaya çıktıktan sonra -tabir yerindeyse- el yordamıyla çözüldü.

1 İbn Sa'd (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001, II, 237.

Siyasî durumu ele almak üzere ilk önemli girişim Ensâr tarafından gerçekleştirildi. Allah Resûlü'nün yerine bir lider seçme hakkının kendilerinde olduğunu düşünen Ensâr bu amaçla bir toplantı düzenledi. Bu toplantıya Muhacirler çağrılmamıştı. Bunda özel bir hinlik aramaya gerek yoktur. Şehrin sahipleri olarak Medine'de elde edilen gücü uhdelerinde tutmak istiyorlardı. Ancak seçim girişimi neticelenmeden toplantıdan haberdar edilen Hz. Ömer, Ebû Bekr ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ile birlikte toplantı mahalline giderek halifenin muhacirlerden seçilmesi için müzakerelere katıldı.[2] Müzakereler sırasında iki taraftan birer emir seçilmesi önerisi rağbet görmedi.[3] Ensâr ile Muhacirler arasında, Müslümanların yeni liderini seçmek için hararetli tartışmalar olmuş, her iki taraf da yeni lideri kendilerinden seçmek için çaba harcamışlar ve kendilerini haklı göstermek için bazı deliller ileri sürmüşlerdi.[4]

Müzakereler sırasında Medineli Müslümanlar arasında Sa'd b. Ubâde'nin seçilmesi fikri ekseriyetle benimsenmesine rağmen, bazılarının halifenin Medinelilerden seçilmesi fikrine pek sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.[5] Neticede Hz. Ömer'in ve Ebû Bekr'in ikna edici konuşmalarıyla Hz. Ebû Bekr'in halife seçilmesine karar verildi ve Ensâr'ın adayı Sa'd b. Ubâde hâricinde[6] oradakiler kendisine

2 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Tâhâ Muhamed ez-Zeynî, Beyrut (t.y.), I, 13.

3 el-Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, Tehzib: M. Hamîdullah, Paris 1989, s. 24; et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut 1407/1987, IV, 40; İbn Kuteybe, *İmâme*, I, 15.

4 Bu konuyla ilgili tartışmalar hakkındaki bazı değerlendirmeler için bk. Demircan, A., *Hâricîler'in Siyasî Faaliyetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1993, s. 5-6; Akbulut, A., *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, İstanbul 1992, s. 56 vd.

5 Vâkıdî, *Ridde*, s. 21. Ayrıca bk. M. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 4. Basım, İstanbul 1980, II, 1175-1176; Demircan, s. 5.

6 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire 1280, II, 284.

biat ettiler. Özel biat adı verilen bu biatten sonra Mescid-i Nebevî'de genel biat yapıldı. Hz. Ali, özel biatte bulunmamıştı. Aslında Hz. Ebû Bekr'e yapılan biat aceleye gelmişti. Daha Hz. Peygamber'in (s) na'şı kaldırılmadan böyle bir seçimin yapılması, ancak "çıkması muhtemel fitnenin bertaraf edilmesi için ihtiyaç duyulan zaruretle" izah edilebilir.

Özel biatte bulunmayan Hz. Ali, genel biatte da Hz. Ebû Bekr'e biat etmemiş ve bu işi bir süre uzatmıştır. Halifelik için kendisini uygun bir aday olarak gören[7] Hz. Ali'ye göre Müslümanların liderliğini yapacak kişi seçilirken Hâşimoğullarına danışılmalıydı. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'in (s) akrabalarıydılar. Üstelik kendisi Resûlullah'ın (s) amcaoğlu ve damadıydı. Çocukluğundan beri onun yanında bulunmuş, İslâm'a hizmet etmişti. Hepsinden önemlisi de kendisini bu iş için yeterli görüyordu.

Hâşimoğullarının hilafetle ilgili beklentileri, Resûlullah'tan (s) gelen bir nassa değil, geleneksel siyasete dayanan bir durumdu. Arap kabilelerinde liderliği ellerinde tutan aileler vardı. Lider vefat ettiğinde onun yerine akrabalarından biri, genellikle de oğlu ya da kardeşi seçilirdi. Hz. Peygamber İslâm Devletini tamamen kendi gayretiyle kurmuş; bu durum akrabalarının hak sahibi oldukları fikrine götürmüştür.

Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr'in halifeliğe getirilmesinden sonra da muhalefetini kısa bir süre daha sürdürmesi, herhalde bu beklentinin karşılanmamasından kaynaklanan kırgınlığın bir neticesidir. Gerçi Hz. Ali'nin biati geciktirmesini Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekr arasındaki Resûlullah'ın (s) mirası meselesi ile ilgili ihtilafa bağlayanlar da olmuştur. Sebep ne olursa olsun Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekr'in halife seçilmesine muhalefet etmesi, hiçbir zaman İslâm Devletinin

7 İbn Kuteybe, *İmâme*, I, 18-19.

güvenliğini sarsacak yıkıcı bir eyleme dönüşmemiş, sadece düşünce bağlamında bir muhalefet olarak kalmıştır. Hz. Ali, hoşnutsuzluğunu Hz. Osman'ın hilâfete getirilişi sırasında da göstermiş olmakla beraber her seferinde İslâm devletinin başına getirilen halifeyi meşru lider olarak tanıyacak; devlet idaresinde görüşüne başvurulan kimselerden olacaktır.

Hz. Ali'nin hilâfete gelmesi, İslâm toplumunda meydana gelen ve ileride ortaya çıkacak birçok gelişmenin başlangıcı sayılan Hz. Osman'ın ölümünden sonra mümkün olmuştur. Onun, âsilerin baskısı ve desteğiyle iktidara getirilmiş olması, muhalifleri tarafından birçok defa gündeme getirilerek gerek Cemel, gerekse Sıffîn savaşında ona muhalif olanlar tarafından aleyhinde delil olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Hz. Ali'nin, Hâricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından şehit edilmesinden sonra yerine oğlu Hasan seçilmiş, yaklaşık altı aylık hilâfetinden sonra da Muâviye lehine halifelik haklarından vazgeçmiştir. Artık bundan sonra ehl-i beyt ve onların taraftarları, iktidar mücadelesini asırlarca muhalefette sürdüreceklerdir.

"Hilâfet veya imamet hakkı" meselesi daha ilk asırdan itibaren önemli bir mesele olarak mezhepler arasında tartışmalara sebep olmuştur. Özet olarak söylemek gerekirse, Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber'in hilâfeti belirli bir kişi ya da aileye tahsis etmediğine inanmakta, ancak bu hakkın Kureyş'e ait olduğunu savunmaktadır. Ehl-i Sünnet'in bu husustaki delillerinden birisi "İmamlar Kureyş'tendir." hadisidir.[8] Bu hadis hakkında yapılan bazı çalışmalar, hadisin sıhhati ile ilgili ciddi tenkitler getirmiştir.[9]

8 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire 1313, III, 129, 183; IV, 421; Vâkıdî, *Ridde*, s. 26.

9 Bk. Hatipoğlu, M. S., "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşiliği", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1978, XXIII,

Hâricîler, hilâfetin bütün Müslümanların hakkı olduğunu savunurlarken,[10] Şiîler imametin Hz. Ali'ye ve ondan sonra soyundan gelenlere ait o lduğunu kabul ederler. Şiî fırkaların bu konudaki görüşleri farklılık arz etmekle birlikte; onlara göre Hz. Peygamber, vefatından önce bazı açık ve kapalı işaretlerle Hz. Ali'nin hilâfetini Müslümanlara bildirmiş; ancak Resûlullah'ın (s) vefatından sonra Müslümanlar Hz. Ali'ye haksızlık ederek hilâfeti Hz. Ebû Bekr'e vermişlerdir.

İmamet meselesi Şîa için hayatî önem taşır. Nitekim Küleynî'nin naklettiği bir rivayette şöyle denilmektedir: Ebû Cafer,[11] "Allah'ı bilen Allah'a ibadet eder. Allah'ı bilmeyen kimse ise ona dalâlet içinde ibadet eder." dedi. Ebû Hamza ona, "Sana feda olayım, Allah'ın bilinmesi (ma'rifetullah) nedir?" diye sordu. "Allah'ı (c) ve Resûlü'nü (s) tasdik, Ali'nin (r) müvâlâtı, onun ve hidayet imamlarının imam kabul edilmesi, onların düşmanlarından uzaklaşıp Allah'a yaklaşmak. Allah işte böyle bilinir." dedi.[12] Bir başka rivayette Ebû Abdullah'a Peygamber'den (s) sonraki imamlar hakkında sorulur. Ebû Abdullah[13] der ki: "Emîru'l-müminîn imamdır; sonra Hasan imamdır; sonra Hüseyin imamdır; sonra Ali b. Hüseyin imamdır; sonra Muhammed

160-161; el-Harbûtlî, *el-İslâm ve'l-Hilâfe*, Beyrut 1969, s. 42; Fığlalı, E. R., *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1982, s. 30; Kazıcı, Z., *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s. 62.

10 Hâricîler'e göre imâmet Kureyşliler'e mahsûs olmayıp, halîfe Kureyş'ten olabileceği gibi başka bir kabileden veya Arap olmayanlardan da olabilir (el-Eş'arî, *Kitâbü Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, thk. H. Ritter, 3. baskı, Weisbaden 1400/1980, s. 125; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, 2. Basım, Beyrut 1395/1975, I, 116; Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm*, 11. Basım, Beyrut 1975, s. 131; krş. Demircan, s. 22).

11 İmam Muhammed el-Bakır olmalıdır.

12 el-Küleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfî*, nşr. Muhammed el-Ahvendî, 3. Basım, Tahran 1388, I, 180.

13 İmam Cafer es-Sâdık olmalıdır.

b. Ali imamdır. Bunu inkâr eden Allah'ın ve Resûlü'nün bilinmesini inkâr etmiş gibi olur."[14]

Görüldüğü gibi Ali'nin ve diğer imamların liderliğini kabul etmek Allah'ı ve Resûlü'nü bilmenin, tanımanın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Şiî literatürde, buna mesnet oluşturan birçok rivayet mevcuttur.

Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin hilâfetine işaret ettiği rivayet edilen açık delillerin en önemlisi, onun Veda haccı dönüşü Mekke-Medine yolu üzerinde, Gadîr-i Hum denilen yerde yaptığı konuşmadır. Şiî kaynaklar, Hz. Ali'nin burada açık olarak halife tayin edildiğini ve bunun bize tevatürle geldiğini söylerler. Olaydan bahseden Şiî kaynaklardaki rivayetlerle Sünnî kaynaklardaki rivayetler arasında çok farklılık vardır. Bununla birlikte ilk asırlarda yaşayan ve Sünnîlerce muteber kabul edilen müelliflerin büyük bir kısmı olaya değinmemişlerdir. Mesela İbn İshak (151/768), Vâkıdî (207/822), İbn Hişâm (218/833), Buhârî (256/870), Taberî (310/922) gibi müelliflerimiz olaydan bahsetmezler.

Gadîr-i Hum ile ilgili iki ciltlik müstakil bir eser yazdığı söylenen[15] Taberî'nin ne tarihinde ne de tefsirinde olaya yer vermemesi, bu konudaki iddiaları şüpheyle karşılamamıza neden olmaktadır. İbn Kesîr, Taberî'nin Gadîr-i Hum olayı hakkındaki kitabının birinci cüzünden nakil yapmaktadır.[16] Taberî'nin Gadîr hadisiyle ilgili

14 Küleynî, I,181.

15 İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 339; el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, Beyrut (t.y.), VI, 195; Kazvînî, s.343; Ersavaş, Ö. L., *Gadir-i Hum Olayı* (Basılmamış Çalışma), s. 12 (Daktilo ile yazılmış metinden fotokopi edilmiş olan elimizdeki nüshanın üzerinde yazarın adı bulunmamakla birlikte, çalışmanın Kriter dergisine hitaben yazılmış olması ve mezkûr derginin 42. sayısında (Nisan 1984) Ö. L. Ersavaş adı zikredilerek cevap verilmesi nedeniyle bu çalışmanın yazarının adını Ö. L. Ersavaş olarak verdik. Yanılmadığımızı umarız).

16 İbn Kesîr, *Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut-Riyad 1966, V, 213.

telif ettiği söylenen bu kitabının ismi *el-Velâye* olarak verilmiştir.[17] Hâlbuki meşhur, tarih ve tefsir sahibi Taberî'nin böyle bir kitaba sahip olduğuna dair bibliyografik eserlerde bir kayıt yoktur. Tam adı Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd olan meşhur Taberî (224-310/839-923) ile aynı adı taşıyan ve sadece dedelerinin ismi farklı olan bir Taberî daha vardır. Bunun tam adı Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Rüstem et-Taberî'dir. Hicrî IV. asrın ilk çeyreğinde vefat ettiği belirtilen bu Şiî müellifin, bazen meşhur Taberî ile karıştırıldığı belirtilmektedir.[18] Bir de Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî es-Sağîr isimli 411/1020 yılında hayatta olduğu ifade edilen bir Taberî daha yaşamış olup *Kitâbü'l-İmâme, Menâkıbu Fâtıma, ed-Delâil* adlı eserleri vardır.[19] Meşhur Taberî'nin bu müelliflerden biriyle karıştırılmış olması muhtemeldir.

Âlimlerin bazı hâdiseleri eserlerine almamalarının sebeplerinden söz edilirken, "Böyle bir politik ortamda, iktidarın desteği ve müsamahasına muhtaç bir tarihçi için muhalefetin koz olarak kullanabileceği muhtemel bir olayı zikretmeden geçmek, daha ihtiyatlı bir davranış olarak benimsenmiş olmalıdır."[20] denilmekte; ancak iktidarla bağı olmayan âlimlerin daha bağımsız davranabildikleri ifade edilmektedir.

17 Şerefüddîn, *el-Mürâca'ât*, Mısır 1975, s. 333. Bu isme benzer isim taşıyan başka kitaplardan da bahsedilmiştir: Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ukde (333/944)'nin *Kitâbü'l-Velâye*, Ebû Sa'îd es-Sicistânî (477/1084)'nin *ed-Dirâye fî Hadîsi'l-Velâye*, Şemsuddîn ez-Zehebî (748/1347)'nin *Tarîku Hadîsi'l-Velâye* isimli eserlerinin bulunduğu söylenmiştir (Şerefüddîn, s. 333).

18 Sezgin, F., *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, Arapça'ya çev. M. F. Hicâzî, F. Ebü'l-Fazl, Kahire 1977-1978; II, 260; krş. Ebu Kevser, "Ğadir-i Hum Olayı Üzerine Başlıklı Yazıya Bir Tenkid, Ebû Kevser'den Cevaplar", *Kriter Dergisi* (Nisan 1984), s.33. Kehhâle, Ö. R., *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut 1957, IX, 146-147'de bu müellifin biyografisini vermiş ve 226-310/841-923 yılları arasında yaşadığını belirtmiştir.

19 Kehhâle, IX, 147.

20 Ebu Kevser, "Ğadir-i Hum Olayı Üzerine", *Kriter Dergisi* (Ocak 1984), s. 15.

Bu bağlamda Ahmed b. Hanbel'in, zulüm ve iktidarla hiçbir menfaat bağı olmayan bir insan olarak, doğruluğuna inandığı bir haberi, iktidarın hoşnutluğunu düşünmeden yazmış olabileceği belirtilmektedir. Bilindiği gibi Ahmed b. Hanbel'den başka, Abbasîler döneminde yaşamış birçok tarihçi ve hadisçi, olayın değişik varyantlarını nakletmişlerdir. Ayrıca Şiîler iktidara muhalif oldukları için bazen takibata uğramışlarsa da Gadîr olayını nakletmişler ve bu rivayetlerin 100'den fazla Sahabeden geldiğini bugün iddia edebilmektedirler.[21] Ancak Şiî rivayetlerde sapmalar olduğunu kabul edecek olursak[22] Sünnîler'in rivayet ettikleri şekliyle Gadîr hadisi, en azından Emevî ve Abbasî iktidarına muhalefet için araç olarak kullanılabilecek vasıfta değildir. Çünkü rivayetlerde Hz. Ali'nin soyundan gelen kişilere imamet verildiğine dair hiçbir ifade yoktur.[23]

Hadisin Sünnîler tarafından nakledilen varyantları, -Şiîler'in mevlâ kelimesiyle ilgili yorumları kabul edilecek olursa- ancak Hz. Ali'den önce seçilmiş ilk üç halife ile gerek onların seçilmelerine taraftar olan, gerekse buna muhalefet etmeyen Ashâb'ı suçlamak için delil olarak kullanılabilir.

Tarihçilerle hadisçilerin bu olaydan bahsetmemelerine gelince, bunun birkaç nedeni olabilir. Birincisi, müelliflerin takip ettikleri metot ve rivayetleri değerlendirme ölçüleri itibariyle olayı nakletmemiş olmalarıdır ki, bu husus daha çok hadisçiler için geçerlidir. İkincisi, böyle bir olayın meydana gelmiş olabileceğine inanmamış

21 el-Kazvînî, *Ali mine'l-Mehd ile'l-Lahd*, 7. Basım, Dâr İhyâ Turâsi'l-'Arabî (t.y.), s. 338-342.

22 Ebu Kevser, s. 14.

23 Sünnî kaynaklarda bu anlamda bir ifade yoksa da Şiîler, Hz. Peygamber'in "İmâmet, Ali'den sonra kıyamete kadar onun soyundan devam edecektir." dediğini iddia etmektedirler (Fığlalı, E. R., *İmamiyye Şîası*, İstanbul 1984, s. 212).

olmaları; üçüncüsü, rivayetin çok yaygın olarak bilinmemesi; dördüncüsü, bu olayın daha o zamanlarda Şiîlerce istismar konusu yapılmasından olabilir.

Ahmed b. Hanbel'de geçen ve ileride söz konusu edeceğimiz rivayetler, hadisin metni üzerindeki tartışmaların çok erken zamanda başladığını göstermektedir. Ayrıca siyasî konularda hadis uydurmacılığının yaygın olması ve bunun Şiîler tarafından da çokça yapılması, özellikle ilk devir müelliflerini ihtiyatlı davranmaya iten bir neden olarak zikredilebilir.

Mevlâ Kelimesinin Anlamı

Gadîr hadisinin odak noktası olan "mevlâ" kelimesinin hadisle ilgili Şiî-Sünnî ihtilafının temelini oluşturduğu yaygın olarak kabul görmektedir.[24] İbn Haldûn da Şiîler'le Sünnîler'in hadisteki mevlâ tabiri üzerinde ihtilaf ettiklerini ve Şîa'nın bu kelimeyi "velî" manasına alarak Ali'nin bütün Müslümanların velîsi olduğunu söylediklerini ifade etmektedir.[25]

Mevlâ kelimesinin birbirine zıt anlamlar da dâhil olmak üzere 20'den fazla mana ifade ettiği sözlüklerde kaydedilmiştir. Kelime, "mâlik, köle, köle azad eden, azad edilmiş köle, sahip, amcaoğlu ve benzeri akraba, komşu, anlaşmalı, oğul, amca, misafir, ortak, yeğen (kız kardeşin oğlu), veli (yönetici), rab, yardımcı, in'am edici (nimet veren), kendisine nimet verilen, dost (muhib), tâbi, damat" anlamlarına gelmektedir.[26]

Mevlâ kelimesi etrafındaki tartışmalara, bazı Şiî ve Sünnî müelliflerin kelimeye verdikleri anlamlar üzerinde durarak ışık tutmaya çalışalım: Şiîlerce kabul edilen rivayete göre Ammâr b. Yâsir ile Hz. Muhammed (s) arasında geçen bir sohbette Ammâr, Resûlullah'a (s) mevlâ kelimesinin manasını sormakta, böylece kelimenin anlamı

24 Ersavaş, s. 27.
25 İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Z. Kadirî Ugan, İstanbul 1986, I, 496-497.
26 Feyrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut 1306, IV, 401. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, V, 228.

Hz. Peygamber'e örnekleriyle açıklatılmaktadır.[27] Esasen Şîa'nın rivayetleri nazar-ı itibara alınırsa olayın yoruma ya da mevlâ kelimesini izaha hiç gerek yoktur. Çünkü Hz. Peygamber, Hz. Ali için zikredilen hadisi söylemekle kalmamış, oradakilere onu "Müminlerin Emiri" olarak selamlamalarını ve ona biat etmelerini emretmiştir. Eğer olay gerçekten bu şekilde meydana gelmişse Ammâr'ın Hz. Peygamber'e mevlâ kelimesinin anlamını sormasına hiç gerek yoktur. Muhtemelen bazı Şîîler, bu konudaki iddialı rivayetlerinin zayıflığını biraz olsun gidermek maksadıyla böyle bir rivayeti ileri sürme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Hadisin, Şîa'nın anladığı şekilde anlaşılmamasının delillerinden birisi şu rivayettir: Hz. Ali'nin torunu Hasan el-Müsennâ'ya, "Hz. Peygamber, 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.' dedi mi?" diye sorulmuş; Hasan, "Evet! Fakat vallahi, Resûlullah bununla emîrliği ve sultanlığı kastetmemiştir. O, bunu kastetmiş olsaydı daha açık bir şekilde söylerdi. Çünkü Resûlullah (s), Müslümanların en fasîh olanıdır. Eğer mesele söylendiği gibi olsaydı, Resûlullah, 'Ey insanlar! Bu, işinizin velisi ve benden sonra size hükmedecek kimsedir. Onu dinleyin ve itaat edin.' derdi. Vallahi, eğer Allah ve Resûlü bu iş için Ali'yi seçip, onu Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlara idareci yapsalardı ve Ali de Allah'ın ve Resûlü'nün emrini yerine getirmeseydi, o Allah'ın ve Resûlü'nün emrini ilk terk eden kimse olurdu." demiştir.[28]

Kaynaklardaki rivayetler, kavramın anlamı etrafındaki tartışmaların erken dönemde başladığını göstermektedir. Ünlü âlim İbn Kuteybe, "Resûlullah ile müminler arasındaki velâyet (dostluk), müminlerin

27 Kazvînî, s. 348-349.
28 İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, 5. Basım, Kahire 1399, s. 185-186. Ayrıca bk. İbn Sa'd, VII, 314-315; Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*, s. 28.

kendi aralarındaki dostluktan daha üstündür. İşte Resulûllah da bu dostluğu Ali'ye tahsis etmiştir. Eğer Resûlullah bu dostluğu Ali'ye tahsis etmemiş olsaydı, Ali için, bu söz dolayısıyla bir fazilet veya bu sözün herhangi bir şeye delalet etmesi mevzubahis olmazdı. Çünkü zaten müminler birbirlerinin velileridirler. Resûlullah da her Müslümanın velisidir. Veli ile mevlâ arasında fark yoktur. Cenâb-ı Hakkın *'Çünkü Allah iman edenlerin mevlâsı (yardımcısı)dır..."*[29] ayetindeki ve Resûlullah'ın, 'Hangi kadın mevlâsının (velisinin) emri olmaksızın nikâh edilirse, onun nikâhı batıldır, batıldır..." hadisindeki mevlâ kelimeleri, veli manasındadır."[30] demektedir.

Müfessir Âlûsî, Şîa'nın "mevlâ" kelimesini "tasarrufta evlâ" anlamında delil olarak ileri sürdüğünü söylemekte ve Arap dili bilginlerinin, "mef'al" kalıbının "ef'al" anlamında kullanılamayacağını ifade ettiklerini belirtmektedir. Bu görüşe bir istisna olarak sadece Ebû Zeyd el-Luğavî, Ebû Ubeyde'nin, Allah Teâlâ'nın *"O mevlânızdır."* ayetini "evlâ" anlamında tefsirine cevaz verdiğini ifade eden Âlûsî, "Mevlâ kelimesini evlâ anlamında kabul etsek bile, bu kelimenin tasarrufla bağlı olması gerekmez. Bilakis murat edilen şeyin muhabbette evlâ, tazimde evlâ ve buna benzer anlamlarda olması muhtemeldir." demektedir. Hz. Peygamber'in hutbesine, "Ben müminler için nefislerinden evlâ değil miyim?" sözleriyle başlaması da bunu göstermektedir.[31]

Başka bir tefsirde konuyla ilgili olarak şöyle denmektedir: "Ehl-i Sünnet, hadisin imamet veya hilâfet olan sulta'nın (otorite, iktidar) velâyetine delâlet etmediğini söyler. Bu lafız, Kur'an'da bu manada kullanılmamıştır. Bilakis velâyetten kasıt yardım etme ve destekleme

29 *Muhammed* 47/11.
30 İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs (Hadîs Müdâfaası)*, çev. H. Kırbaşoğlu, 2. Basım, İstanbul 1989, s. 115.
31 Âlûsî, VI, 195-196.

velâyetidir ki, Allah Teâlâ bununla ilgili olarak müminlerin ve kâfirlerin hepsi için, *"Onlar birbirlerinin velisidir (yardımcısıdır)."*[32] demiştir. Hadisin manası, "Ben kimin için yardımcı ve destekleyici isem Ali de onun yardımcısı ve destekleyicisidir. Yahut kim beni destekleyip bana yardım ettiyse Ali'yi de desteklesin ve ona yardım etsin." şeklindedir. Sonuç olarak hadisin manasının, Hz. Peygamber'in izinden giderek onun yardım ettiğine yardım etmek ve onun yardım ettiği şeyle yardım etmektir. Bu, büyük bir meziyettir. Hz. Ali; Hz. Ebû Bekr, Ömer ve Osman'a yardım etti ve onları destekledi. Hadis, Hz. Ali gibi onlara yardım edenler aleyhinde hüccet değildir. Bilakis onlara buğzedip onlardan uzaklaşanlar için hüccettir. Muâviye'ye yardım edip onu destekleyenler aleyhinde hüccet olması ise sahihtir. Hadis, imamete delâlet etmez; aksine Hz. Ali'ye imam iken de bir imama tâbi iken de yardım etmeye delâlet eder."[33]

Bir çağdaş araştırmacı, kavramın anlamı ile ilgili olarak şöyle bir çerçeve çizmektedir: Birincisi, "Ben kimin dini için zahirimle, batınımla, sırrım ve aleniyetimle yardımcısı ve dininin koruyucusu isem, Ali de bu yolda onun yardımcısıdır." İkincisi, muhtemeldir ki bu hadisten murat edilen şey şudur: "Ben kimin yanında zahirim ve batınımla sevgili ve ona dost isem, Ali onun dost ve sevgilisidir." ya da "Benim bu şekilde dostluğum ve muhabbetim vacip olduğu gibi zahiriyle ve batınıyla Ali'yi sevmek vaciptir." Onu, zahiri ve batınıyla dost edinmek vacip olmuştur. Oysa kendisinden iman zuhur eden her kişiyi bu şekilde dost edinmeyiz; bilakis onların bâtınlarına bakmaksızın zahirleriyle dost ediniriz.[34]

32 *Enfâl* 8/72, 73; *Mâide* 5/51; *Tevbe* 9/71.
33 Reşîd Rıza, VI, 365-366.
34 et-Türkmânî, A. M., *Ta'rîf bi-Mezhebi'ş-Şî'ati'l-İmâmiyye*, Ammân 1403/1983, s. 30-31.

Olayın Vuku Tarihi ve Yeri

Tespit edebildiğimize göre Gadîr-i Hum'daki konuşmanın 18 Zilhicce 10 (17 Mart 632) Pazartesi günü[35] meydana geldiği genel olarak kabul edilen bir görüştür.[36] Zaten Şîîler'in bu tarihi bayram olarak kutlamaları da bunu göstermektedir. Bununla beraber Tabatabâî, olayın Zilhicce'nin 19'unda meydana geldiğine dair bir rivayet nakletmektedir.[37] İbn Kesîr, Gadîr bayramı kutlamalarından bahsederken bir yerde 18 Zilhicce tarihini verirken,[38] başka yerlerde 10,[39] 12[40] ve 13 Zilhicce[41] tarihlerini zikretmiştir. Bu farklılık değişik tarihlerdeki bayram kutlamalarının ayrı günlerde yapılmasından kaynaklanmış olabileceği gibi, müellifimize ulaşan rivayetlerde tarihin bu şekilde verildiği ve bu durumun onun dikkatinden kaçtığı için eserinde böylece yer almış olması da muhtemeldir.

Gadîr'deki konuşmanın Veda haccından sonra Mekke'den Medine'ye dönüşte yapıldığı ekseriyetle kabul edilmesine rağmen, hâdisenin Hudeybiye dönüşü[42] veya Hudeybiye'de olduğuna dair rivayetler de

35 Unat, F. R., *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, 5. Basım, Ankara 1984, s. 3.
36 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 214.
37 et-Tabatabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Kum (t.y.), V, 193.
38 İbn Kesîr, *Bidâye*, XI, 324.
39 İbn Kesîr, *Bidâye*, XI, 243.
40 İbn Kesîr, *Bidâye*, XI, 255.
41 İbn Kesîr, *Bidâye*, XI, 309.
42 Buhl, Fr., "Gadiru'l-Humm", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, IV, 705.

mevcuttur.[43] Ayrıca Nesâî'nin naklettiği ve kitabı tahkik eden Ebû İshak el-Eserî tarafından, isnat bakımından zayıf olduğu ifade edilen bir rivayette olayın Mekke yolunda, Mekke'ye doğru giderken vuku bulduğu ifade edilmiştir.[44] Ancak bu rivayette hadisin metni de diğer rivayetlerden farklılık arz etmektedir.

Olayın meydana geldiği yer olarak belirtilen Gadîr-i Hum, Mekke ile Medine arasında, yolun sol tarafında[45] Cuhfe'ye[46] üç mil mesafededir.[47]

Kaynaklarda belirtildiğine göre Hum, bir ağaçlığın adıdır. Orada bir de su vardır. Bölgenin bataklık olmasından dolayı "Hum" adını aldığı ve Hz. Peygamber'in burada bir mescidinin bulunduğu ifade edilir.[48]

Gadîr-i Hum'da doğup oradan göç etmeyen kimsenin ergenlik yaşına kadar yaşayamayacağını söyleyenler olmuştur.[49] Çünkü oranın suyu zehirlidir.[50]

43 Vaglieri, L. V., "Ghadir Khum", *The Encyclopaedia of Islam*, (New Edition), Leiden 1983, II, 993.

44 en-Nesâî, *Tehzîbü Hasâisi'l-İmâmi'l-Ali*, thk. Ebû İshak el-Eserî, 2. Basım, Beyrut 1986, s. 80.

45 el-Bekrî, *Mu'cemu mâ'sta'cem*, thk. Mustafa es-Sakkâ, 3. Basım, Beyrut 1403/1983, II, 268; Buhl, IV, 705.

46 Cuhfe, Mekke ile Medine arasında, denize altı mil mesafede ve cuma namazı kılınabilen büyük bir köydür. Mekke'ye yaklaşık 76 mil uzaklıktadır. Ya'kûbî, -kendi zamanında- harabe olduğunu belirttiği Cuhfe'nin sahile yaklaşık üç merhale, Medine'ye altı merhale mesafede olduğunu zikreder. Orayı sel götürdüğü için Cuhfe adını aldığı rivayet edilmiştir. (Bk. Bekrî, II, 267-268; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut (t.y.), II, 111; el-Himyerî, *Ravzu'l-Mi'târ*, thk. İhsan Abbâs, 2. Basım, Beyrut 1984, s. 156).

47 Yâkût, II, 389; Bekrî, II, 268; Himyerî, s. 156. Aradaki mesafenin bir (Yâkût, II, 389; Buhl, IV, 705), iki (Yâkût, II, 111; IV, 188) veya dört (es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. Basım, Beyrut 1404/1984, III, 1018; IV, 1204) mil olduğu da söylenmiştir.

48 Yâkût, II, 389; Semhûdî, III, 1018; Buhl, IV, 705.

49 Himyerî, s. 156; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kahire 1385/1965, IV, 377; Benzer bir rivayet için bk. Semhûdî, IV, 1204.

50 Köksal, M. A., *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed ve İslâmiyet: Medine Devri*, İstanbul 1987, X, 312.

Anlaşıldığına göre Gadîr-i Hum'un iklimi çok sıcak ve sağlığa elverişli değildi. Orada oturanlar Huzâ'a ve Kinâne kabilelerinden kimseler olup herhalde çok değillerdi.[51] Nihayet dayanılmaz sıcaklıktan ve otlak bulunmamasından dolayı bölgeyi terk ettiler.[52]

Herhalde bölge, Şiîler'in iddia ettikleri gibi konaklamaya değil, uzun süre ikamet etmeye elverişli değildi. Çünkü oradaki bataklık, aşırı sıcaklık ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasına müsait ortam, sürekli ikameti güçleştiriyordu. Bununla birlikte Gadîr-i Hum, Mekke ile Medine yolu üzerinde, o bölgeden geçenlerin uğrak yerlerinden biriydi. Hz. Peygamber'in orada bir mescidinin bulunması da bunu gösterir.

51 Vaglieri, II, 993; Semhûdî, IV, 1204.
52 Vaglieri, II, 993.

Şiîler'e Göre Gadîr-i Hum

Şiî Kaynaklarda Gadîr-i Hum Olayı

Şiî kaynaklar, Sünnîler'den farklı olarak Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin açıkça velâyete naspedildiğini ve buna bağlı olarak da bazı gelişmeler olduğunu rivayet etmektedirler. Şiî müellifler, hâdiseyi farklı şekillerde nakletmişlerdir. Burada birkaç Şiî kaynaktan olayın keyfiyeti hakkında bilgi vermek istiyoruz:

Hz. Peygamber, hac farizasını yerine getirdikten sonra Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Su ve mera olmadığından dolayı konaklamaya elverişli olmayan Gadîr-i Hum denen yere gelmişlerdi. Cebrail, Hz. Peygamber'e gelerek Hz. Ali'yi ayağa kaldırıp onu insanlara imam olarak tayin etmesini emretti. Hz. Peygamber, "Ümmetim cahiliye dönemine yakındır." dedi.[53] Bunun üzerine Hz. Peygamber'e bu emrin azimet olduğu, onda ruhsat bulunmadığı bildirildi ve *"Ey Allah'ın Resûlü! Sana Rabb'inden indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."*[54] ayeti nazil oldu. Resûlullah (s) ve beraberindeki Müslümanlar, yukarıda zikrettiğimiz yerde konakladılar. Çok sıcak bir gündü. Resûlullah (s), oradaki ağaçların altının süpürülmesini ve

53 Yani, "Onlara bunu açıklayacak olursam bana karşı çıkarak tekrar cahiliyye dönemindeki hallerine dönebilirler."

54 *Mâide* 5/67.

bütün yolcuların burada toplanmasını emretti. Sonra müezzininden insanları cemaatle namaz kılmak üzere çağırmasını istedi. Onun etrafında toplanan insanların çoğu yerin sıcaklığından dolayı elbiselerini ayaklarına sarıyordu. Resûlullah (s), yolcuların kendisini işitebilmeleri için yüksek bir yere çıktı ve Ali'yi yanına çağırdı. Hz. Ali, onun sağında yüksekte durdu. Sonra Resûlullah (s), insanlara hitap ederek, hamd ve senadan sonra şöyle dedi: "Ben çağrıldım ve icabet etmem yaklaşıyor. Aranızdan ayrılma zamanım yakındır. Sizlere, onlara tutunduğunuzda ṣapıtmayacağınız şeyler bırakıyorum. Allah'ın Kitabı ve ıtratım ehl-i beytim. Onlar havza döndürülünceye kadar birbirlerinden ayrılmazlar." Sonra yüksek sesle seslendi: "Ben, sizler için nefislerinizden evlâ değil miyim?" Oradakiler, "Allah'a and olsun ki evet!" dediler. Hemen arkasından Ali'nin pazılarından tutarak koltuk altlarının beyazlığı görünecek kadar onları kaldırdı ve şöyle seslendi: "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım ona dost olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak!"[55]

Sonra Resûlullah (s), bulunduğu yerden indi. Vakit öğleye doğru idi. İki rekât namaz kıldı; ardından müezzin öğle namazı için ezan okudu. Resûlullah (s), öğle namazını kıldıktan sonra çadırına oturdu ve Ali'den aynı hizadaki çadırına oturmasını istedi. O, Müslümanlara gruplar halinde Ali'nin yanına gidip imametini kutlamalarını ve onu "Emîrü'l-Müminîn" olarak selamlamalarını emretti. Bütün insanlar gün boyunca bunu yaptılar. Sonra eşlerine ve bütün müminlerin kadınlarına kendisiyle beraber gidip Ali'yi "Emîrü'l-Müminîn" olarak selamlamalarını emretti; onlar da bunu yaptılar. Hz. Ömer bu

55 et-Tabersî, *İ'lâmü'l-Verâ bi-A'lâmi'l-Hüdâ*, Beyrut 1399/1979, s. 138-139; Ayrıca bk. M. el-Emîn, *A'yânu'ş-Şî'a*, nşr. Hasan el-Emîn, Beyrut 1406/1986, I, 420; el-Emînî, *el-Gadîr fi'l-Kitâb ve's-Sünne ve'l-Edeb*, 4. Baskı Beyrut 1397/1977, I, 10-11.

sırada Hz. Ali'ye, "Oh! Oh! Ey Ali, benim ve her mümin ve müminenin mevlâsı oldun!" diyerek onu kutladı.[56]

Hassân b. Sâbit de, Hz. Peygamber'den günün anısına bir şiir söylemek için izin istedi. Hz. Peygamber'in ona izin vermesi üzerine şu beyitleri söyledi:

Gadîr günü peygamberleri onlarla konuşuyor. Konuşan Peygamber'i dinle!

Cibrîl, Rabb'inin emri üzerine ona gelerek, masum olduğunu ve gevşek davranmamasını istedi.

'Onlara Rab'leri olan Allah'ın sana indirdiğini tebliğ et ve burada düşmanlardan korkma!'

Bu sırada eliyle Ali'nin elini kaldırarak yüksek sesle ilan etmek için ayağa kalktı.

Dedi ki: 'Mevlânız ve veliniz kimdir?' 'Burada kör olacak bir durum yoktur.' dediler.

'İlâhın mevlâmızdır, sen de velimizsin. Bugün bizi sana isyan eder bulmayacaksın...'

Ona dedi ki: 'Kalk ey Ali! Seni benden sonra imam ve hidayete götürecek kişi olarak seçtim.

Ben kimin mevlâsıysam bu da onun velisidir. Ona doğrulukta yardımcı ve mevlâ olun.'

Burada dua etti: 'Allah'ım, onun dostuna dost ol ve Ali'ye düşmanlık yapana düşman ol!

56 Tabersî, *İ'lâm*, s. 139; el-Emîn, I, 420. Kazvînî'deki rivayet ise farklıdır (s. 338). Bu rivayete göre iki şeyh -Ebû Bekir ve Ömer- Resûlullah'a (s) gelerek ona, "Bu emir senden mi, yoksa Allah'tan mı?" diye sordular. Resûlullah şöyle dedi: "Bu Allah'tan başkasının emri olabilir mi? Evet, Allah'tan ve Resülü'nden bir emirdir!" Bunun üzerine ikisi de ayağa kalkarak bey'at ettiler. Ömer, "Ey müminlerin emiri! Sana selam olsun. Oh! Oh! Benim ve bütün mümin ve müminelerin mevlası oldun." dedi.

Ey Rabbim! Ona yardım edenlere, dolunay gibi karanlıkları aydınlatan hidayet imamına yardımlarında yardımcı ol!'[57]

Bütün bunlardan sonra Hz. Peygamber'e, "*Bugün dininizi ikmal ettim, sizin üzerinize nimetimi tamamladım ve din olarak size İslâm'ı seçtim.*"[58] ayet-i kerimesi indi. Bunun üzerine Resûlullah (s) şöyle buyurdu: "Dinin kemâli, nimetin tamam olması, Rabbimin risaletimden razı olması ve benden sonra Ali'nin velâyeti için Allah'a hamdolsun."[59] Görüldüğü gibi Mâide suresinin 3. ayetinin Gadîr'de nazil olduğu kabul edilmektedir.[60]

Şiî muhaddis Küleynî'nin (329/941) anlatımı ise biraz daha farklıdır. Şiî kaynaklar arasındaki anlatım farklılıklarını göstermek için Küleynî'nin anlattıklarını vermekte yarar görüyoruz:

"Allah Teâlâ Muhammed'i (s) gönderdiği zaman (İsm-i Ekber'i) koruyanlardan geriye kalanlar Müslüman oldular ve İsrailoğulları onu yalanladılar. Resûlullah, Allah Teâlâ'nın yoluna çağırdı ve O'nun yolunda cihat etti. Daha sonra Allah Teâlâ ona vasisinin faziletini ilân etmesini inzal buyurdu. Hz. Peygamber; "Allah'ım! Araplar yalınayak bir kavimdir. Onların bir kitapları yok; onlara bir peygamber gönderilmemiştir; Peygamberlerin (as) nübüvvetlerinin faziletini ve şerefini bilmezler. Eğer onlara ehl-i beytimin faziletini haber verecek olursam bana inanmazlar." dedi. Allah Teâlâ "*Onlardan dolayı kederlenme!*"[61] ve "*Size selâm olsun de. Yakında bilecekler.*"[62] buyurdu.

57 Kazvînî, s. 358. Şiirin farklı varyantları için bk. Tabâtabâî, V, 193; Tabersî, *İ'lâm*, s. 139-140; Emînî, II, 39.

58 *Mâide* 5/3.

59 et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kurân*, thk. es-Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî, es-Seyyid Fadlullah el-Yezdî et-Tabatabâî, Beyrut 1406/1986, II (3-4), 246; krş. aynı mlf., *İ'lâm*, s. 140.

60 Tabersî, *Mecma*, II, 246.

61 *Nahl* 16/127.

62 *Zuhruf* 43/89.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, vasisinin faziletini zikredince onların kalplerine nifak düştü. Resûlullah (s), bunu ve söylediklerini öğrendi. Allah Teâlâ, "Ey Muhammed! Onların söylediklerinden dolayı gönlünün sıkıldığını biliyoruz. Onlar seni yalanlamıyorlar; fakat Allah'ın ayetlerine karşı zalim olanlar inkâr ediyorlar." dedi. Ancak onlar bir delilleri olmadığı halde inkâr ediyorlar. Resûlullah (s), onların gönüllerini kazanmaya çalışıyor ve bazılarına karşı bazılarından yardım alıyordu. Bu sure nazil oluncaya kadar vasisinin fazileti hakkında onlara bir şeyler söylemeye devam ediyordu. Kendisine ölüm haberi bildirilince onlara hüccet getirdi. Allah Teâlâ, "*Boş kaldın mı hemen işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.*"[63] buyurdu. Bununla "Boş kalırsan bildiğini göster ve vasini ilân et; onun faziletini açıkça onlara bildir." diyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s), "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım! Ona dost olana dost ol. Ona düşman olana düşman ol." (üç defa) dedi. Bundan başka, "Bir adam göndereceğim ki, Allah ve Resûlünü sever; Allah ve Resûlü de onu sever. Kendisini savaştan dönenlerden gösterecek, arkadaşlarını korkutan ve arkadaşlarından korkan bir kaçak olmayacaktır." "Ali müminlerin efendisidir." "Ali, dinin direğidir." "Benden sonra hak için insanlara kılıç sallayacak budur." "Nereye meylederse hak, Ali ile beraberdir." "Ben sizin aranızda iki şey bırakıyorum. Eğer onlara tutunursanız dalâlete düşmezsiniz. Allah'ın (c) kitabı ve ehl-i beytim ıtratım. Ey insanlar! İşitiniz, tebliğ ettim. Sizler bana havzda döndürüleceksiniz ve ben size sekaleyn (iki ağır şey, iki değerli şey) hakkında soranm. Sekaleyn Allah'ın (c) kitabı ve ehl-i beytimdir. Onları geçmeyin yoksa helâk olursunuz. Onlara öğretmeyin; çünkü onlar sizden daha çok bilirler.'"[64]

63 *İnşirâh* 94/7-8.
64 Küleynî, I, 293-294.

Resûlullah (s), Medine'ye dönünce Ensâr gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Zikri celîl olan Allah bize seninle ve aramızda seni indirmekle iyilikte bulundu ve bizi şereflendirdi. Dostlarımızı sevindirdi; düşmanlarımızı rezil etti. Sana heyetler geliyor. Onlara verecek bir şey bulamıyorsun; o zaman da düşman buna seviniyor. Mallarımızın üçte birini almanı istiyoruz ki, Mekke heyeti sana geldiği zaman onlara verecek bir şey bulabilesin." Resûlullah (s), onlara cevap vermedi. O, Rabbinden bu konuda bir haber gelmesini bekliyordu. Cebrail (a), "*De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum.*"[65] Bunun üzerine Hz. Peygamber onların mallarını kabul etmedi. Münafıklar, "Allah bunu Muhammed'e indirmedi. O amcasının oğlunun pazısını havaya kaldırmaktan ve ehl-i beytini bize yüklemekten başka bir şey istemiyor. Dün 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.' diyordu. Bugün ise '*De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum.*' diyor." dediler. Sonra ona humus ayeti nazil oldu. "Onlara mallarımızı ve feylerimizi vermek istiyor." dediler. Cebrail ona gelerek "Ey Muhammed! Sen peygamberliğini yerine getirdin ve günlerini tamamladın. İsm-i Ekber'i, ilim mirasını ve nübüvvet ilminin alametlerini Ali'ye (a) ver. Ben yeryüzünü, içinde onunla teatimin ve velâyetimin bilindiği bir âlim bırakmadan terk etmem. O, bir peygamberin ölümünden diğer bir peygamberin ortaya çıkışına kadar onlara hüccet olur." dedi. Dedi ki: Ona İsm-i Ekber'i, ilim mirasını, nübüvvet ilminin alametlerini vasiyet etti. Ona bin kelime ve bin bâb vasiyet etti. Bu kelimelerin ve bu bâbların her biri bin kelime ve bin bâb açıyor."[66]

65 *Şûrâ* 42/23.
66 Küleynî, I, 295-296.

Şimdi olayı biraz öncesinden, Mekke'den başlayarak eski bir Şiî müellif olan el-Kummî'nin tefsirinden özetleyerek nakletmek istiyoruz:

Teşrîk günlerinin son günü gelince Allah Teâlâ, "*Allah'ın yardımı ve zafer gelince*"[67] ayetini indirdi. Resûlullah (s), "Bana ölümüm haber verildi." dedi. Sonra Mescidü'l-Hayf'ta[68] namazın cemaatle kılınacağını duyurdu. İnsanlar toplandılar. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra burada bir konuşma yaptı. Konuşmasını anlayıp başkalarına anlatacak kimselere dua etti. Sonra da şunları söyledi: "Ey insanlar! Size iki ağır şeyi (sekaleyn) terk ediyorum." Ona, "Ey Allah'ın Resûlü! Sekaleyn nedir?" diye sordular. "Allah'ın Kitabı ve ıtratım ehl-i beytim. Latîf ve Habîr olan, onların havza döndürülünceye kadar bu iki parmağım gibi birbirlerinden ayrılmayacaklarını bana bildirdi." dedi; iki şehadet parmağını yan yana getirdi ve "Bu iki parmağım gibi demiyorum." diye ekleyerek başparmağıyla orta parmağını yan yana getirdi. "Bu diğerinden uzundur." Onun Ashâb'ından bir topluluk bir araya gelerek, "Muhammed imameti ehl-i beytine vermek istiyor." dediler. Bunlardan dört kişi Mekke'ye giderek Kâbe'ye girdiler ve orada Muhammed öldükten veya öldürüldükten sonra imametin asla onun ehl-i beytine verilmemesi hususunda ahitleşip anlaştılar ve aralarında yaptıkları anlaşmayı bir belge halinde yazdılar. Allah Teâlâ Peygamberine bu hususta "*Yoksa bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız. Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadırlar.*"[69] ayetini indirdi. Hz. Peygamber, Medine'ye gitmek için Mekke'den ayrıldı ve Gadîr-i Hum denilen yere kadar geldi. O, insanlara dinin

67 *Nasr* 110/1.
68 Mescidu'l-Hayf, Minâ'da bulunan bir mescittir (Yâkût, II, 412).
69 *Zuhruf* 43/79-80.

menâsikini öğretmiş ve onun vasiyeti onları kızdırmıştı. Bu sırada ona şu ayet nazil oldu: *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."*[70] Resûlullah, ayağa kalkarak hamd ve senadan sonra, "Ey insanlar! Velinizin kim olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. "Evet! Allah ve Resûlü!" diye cevap verdiler. Ardından, "Sizin için nefislerinizden evlâ olduğumu bilmiyor musunuz?" diye sordu. "Evet!" dediler. Bunun üzerine "Allah'ım şahit ol!" dedi. Bunu üç defa tekrarladı. Her seferinde ilk sözleri tekrarladı ve insanlar aynı cevabı verdi. O da "Allah'ım şahit ol!" dedi. Sonra Emîrü'l-Müminîn'in (a) elini tuttu; koltuk altının beyazlığı görünecek kadar elini kaldırdı ve "Dikkat! Ben kimin mevlâsıysam bu Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım ona dost (mevla) olana dost ol, ona düşmanlık yapana düşmanlık yap, ona yardım edene yardım et, onu terk edeni terk et, onu seveni sev." Sonra başını göğe kaldırdı ve "Allah'ım onlara şahit ol. Ben de şahitlerdenim." dedi. Ömer, Ashâb'ının arasından kalkarak, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu Allah'tan ve Resûlü'nden midir?" diye sordu. Resûlullah (s), "Evet! Allah'tan ve Resûlü'ndendir. O müminlerin emiri, muttakilerin imamı ve meşhurların seçkin komutanıdır. Allah onu kıyamet gününde sıratın üzerinde oturtur. Dostlarını cennete düşmanlarını cehenneme girdirir." dedi. Ondan sonra irtidat eden arkadaşları "Muhammed, Hayf mescidinde söylediklerini söyledi; burada da söylediklerini söyledi. Eğer Medine'ye dönerse ona biat etmemizi ister." dediler. Onlardan 14 kişi bir araya gelerek Resûlullah'ı (s) öldürmek için birbirleriyle istişare ettiler ve akabede ona pusu kurdular. Bu akabe, Herşâ akabesi olup Cuhfe ile Ebvâ arasındadır. Resûlullah'ın (s) devesini ürkütmek için yedi kişi akabenin sağına, yedi kişi de soluna oturdular. Gece olunca Resûlullah (s) -bu

70 *Mâide* 5/67.

gecede- askerleri geçerek yola devam etti. Devesinin üzerinde uykusu geldi. Akabeye yaklaştığında Cebrail ona şöyle seslendi: "Ey Muhammed! Filanca ve filanca sana pusu kurdular." Resûlullah (s), baktı ve "Arkamdaki kimdir?" diye sordu. Huzeyfe el-Yemânî, "Benim ey Allah'ın Resûlü, Huzeyfe b. el-Yemân!" diye cevap verdi. Hz. Peygamber, "Benim işittiğimi sen de işittin mi?" diye sordu. O da, "Evet!" diye cevap verdi. Hz. Peygamber, "Bunu gizle!" dedi. Sonra Resûlullah (s), onlara yaklaştı ve kendilerine isimleriyle seslendi. Resûlullah'ın (s) sesini işitince kaçarak insanların arasına karıştılar. Bineklerini bağladıkları için onları terk etmişlerdi. İnsanlar, Resûlullah'a (s) yetişerek onları yakalamak istediler. Resûlullah (s) bineklerinin yanına gidince onları tanıdı. Konaklayınca, "Bazı kimselere ne oluyor ki Kâbe'de Muhammed ölür veya öldürülürse bu iş ehl-i beytine asla verilmeyecektir diye yeminleştiler." dedi. Onlar Resûlullah'a (s) gelerek bunları söylemediklerine, bunu istemediklerine ve Resûlullah'tan (s) hiçbir şey gizlemediklerine dair yemin ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "*(Ey Muhammed! O sözleri) söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü elbette söylediler ve Müslüman olduktan sonra kâfir oldular. Başaramadıkları bir şeye (Peygamber'e suikast yapmaya) da yeltendiler. Sırf Allah ve Resûlü kendi lütuflarından onları zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar. Eğer tövbe ederlerse onlar için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da, ahirette de elem verici bir azaba çarptıracaktır. Yeryüzünde onların ne dostu ne de yardımcısı vardır.*"[71] ayetini indirdi.[72]

Kummî'nin anlattığı Hz. Peygamber'e suikast teşebbüsü ve bununla ilgili gelişmeler, Sünnî kaynaklarda Tebûk seferi dönüşü olayları

71 *Tevbe* 9/74.
72 el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, nşr. es-Seyyid Tayyib el-Musavî el-Cezâirî, 2. Basım, Beyrut 1387/1968, I, 173-175.

arasında zikredilir. Tevbe suresinin onlardan bahsetmesi ve bu sefer hakkında bilgi vermesi de bunu destekler mahiyettedir.

Görüldüğü gibi Sahâbeden 14 kişinin münafık sayılmasının, Hz. Ali'nin Gadîr'deki tayiniyle alakalı olduğu Şiîler tarafından iddia edilmektedir. Buna göre Gadîr günü bazı insanlardan biat alıp kendisini halife kabul etmeleri istenince isteksizce kabul etmişler; gönüllerinde kin ve nefret olmasına rağmen kendisini tebrik etmişlerdi. Onları kin ve haset ateşi istila etti. Bunu yadırgadıklarını ve yüz çevirdiklerini gizlediler. Hatta bunlardan bir grup Hz. Peygamber'i öldürmek için hileye başvurdu; fakat başarılı olamadılar.[73] Münafıklar arasında zikredilenler ilk üç halife dâhil olmak üzere gerek Hz. Peygamber'in hayatında, gerekse onun vefatından sonra İslâm'ın ilk yıllarında etkili olan ve İslâm'ın yayılmasına pek çok hizmeti olan birçok kimse vardır.[74] Bununla birlikte Kummî'nin anlatımında bu düşünce ifade edilmiş değildir.

Suikast hâdisesi, Sünnî kaynaklarda kısaca şöyle anlatılır: Tebûk seferi dönüşü münafıklar Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulundular.[75] Suikastı tasarlayan bu kimselerin 12 kişi oldukları rivayet edilir.[76] Hz. Peygamber dar bir boğazdan geçiyordu. O, orduya daha geniş bir yerden geçmeleri için emir vermiş; kendisi ise geçeceği boğazı bildirmişti. Durumu haber alan münafıklar yüzlerini örtmüş olarak Hz. Peygamber'e pusu kurdular. Ancak Hz. Peygamber, bu suikast teşebbüsünden haberdar edilmiş ve münafıkların suikast

73 Bakan, T., *Ashâb'ın Adâleti* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993, s. 105.

74 Bk. Bakan, s. 106.

75 Ahmed b. Hanbel, V, 453; Beyhakî, V, 256.

76 el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, nşr. Abdulmu'tî Kal'acî, Beyrut 1405/1985, V, 259. Ayrıca bk. Mahmûd Es'ad, *İslâm Tarihi (Tarih-i Dîn-i İslâm)*, Sadeleştirenler: A. L. Kazancı, O. Kazancı, İstanbul 1983, s. 828.

yapmalarına izin vermeden dağıtılmalarını sağlamıştır. Münafıkları dağıtma emrini alan Huzeyfe b. el-Yemân, onların üzerine saldırınca maskeli münafıklar tanınmamak için ordunun içine dağıldılar.[77] Huzeyfe, bu olaydan dolayı münafıkları tanımış, fakat Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine onları açıklamamıştır.[78] Huzeyfe'nin anlatımına göre münafıkları, Resûlullah'ın (s) bineği üzerinde uyuduğu bir sırada, onu bineğin üzerinden düşürme planlarını konuşurlarken duymuş, bunun üzerine Hz. Peygamber'le onların arasına geçerek Resûlullah'ı (s) uyandırmak için yüksek sesle okuyup bağırmaya başlamış, böylece Peygamber (s) uyanmıştı.[79] Bu kısa açıklamadan sonra konumuza dönelim.

Şîa'nın görüşüne örnek olması açısından yukarıda verdiğimiz rivayetlerle yine Şiî müellif olan Kazvînî'nin anlatımı arasında birçok farklılıklar vardır.[80] Aynı şekilde Şiî müfessir Tabatabâî'nin naklettiği rivayetler arasında da farklılıklar mevcuttur.[81] Onun naklettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber, Gadîr'deki hutbesinin devamında, "Ey Müslüman topluluğu! Burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsin. Bana inanıp, beni tasdik edene Ali'nin velâyetini vasiyet ediyorum. Dikkat! Ali'nin velâyeti ile benim velâyetim, Rabbimin bana ahdettiği bir ahit olup, onu size tebliğ etmemi emretti."[82] demiştir. Bir başka rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle demiştir: "O benden, ben de ondanım. Onun bana karşı olan durumu, Harun'un Musa'ya karşı olan

77 Ahmed b. Hanbel, V, 453; Beyhakî, V, 256-257. Ayrıca bk. Sezikli, A., *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*, Ankara 1994, s. 154.

78 Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî, Abdülber Abbâs, 2. Basım, Beyrut 1306/1986, II, 528.

79 Ebû Nu'aym, II, 528.

80 Kazvînî, s. 333-338.

81 Tabatabâî, V, 192-193.

82 Tabatabâî, VI, 54.

durumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber yoktur."[83] Menzile hadisi olarak bilinen bu hadis, Sünnî kaynaklara göre Tebûk seferine çıkılırken söylenmiştir. İleride bu hadisle ilgili bilgi verilecektir.

Yukarıdaki rivayetlerden başka, Hz. Peygamber'in, "Cebrail, bana Rabbimden şu emri getirdi ki; Ali b. Ebî Tâlib benim kardeşim, vasim, halifem ve benden sonra imamdır. Ey insanlar! Allah, onu size veli ve imam olarak tayin etti; ona itaat etmeyi herkese farz kıldı. Ona muhalefet eden mel'un, saygı gösteren ise merhamete erecektir. Dinleyiniz ve itaat ediniz! Allah mevlânız, Ali ise imamınızdır. İmamet, ondan sonra kıyamete kadar onun soyundan devam edecektir." dediği rivayet edilmiştir.[84] Bir başka rivayette Hz. Peygamber'in "Dinleyin ve itaat edin. Allah mevlânız, Ali imamınızdır. Ondan sonra kıyamete kadar imamet hakkı Ali'nin soyundan gelen benim neslime aittir. Bu sözüm Cebrail'in Allah'tan naklettiği bir sözdür. Yarın için herkes ne hazırladığına baksın." dediği ifade edilmektedir.[85]

Şîa'ya göre olayla ilgili olarak meydana gelen gelişmeleri anlatmaya devam edelim: Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum günü Ali'yi velâyete naspedip, onun için, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır!" dedikten sonra haber diğer memleketlere yayıldı. Hâris b. Nu'mân el-Fihrî, olayı duyunca bineğinin üzerinde Resûlullah'a (s) gelerek şöyle dedi: "Ey Muhammed! Bize Allah'tan başka İlâh

83 Tabatabâî, V, 194. Ayrıca bk. A. Çelebi, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. A. Yardım, İstanbul 1983, s. 405, 422.

84 Sofuoğlu, C., "Gadir-i Hum Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1983, XXVI, 461. Ayrıca bk. aynı mlf., *Şîa'nın Hadîs Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1977, s. 24; Şîa'nın Gadîr hadisiyle ilgili görüşleri için ayrıca bk. Kazvînî, s. 333 vd.; E. R. Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, s. 212-213; aynı mlf., *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, 3. Basım, İstanbul 1986, s. 141-142; M. Y. Kandemir, "Ali", *DİA*, İstanbul 1989, II, 377; A. Ünal, "Şiîlik", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, IV, 27.

85 Behnesâvî, s. 119; Bakan, s. 101-102.

olmadığına ve senin Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmemizi emrettin, kabul ettik. Beş vakit namaz kılmamızı emrettin, kabul ettik. Bir ay oruç tutmamızı emrettin, kabul ettik. Haccetmemizi emrettin, onu da kabul ettik. Fakat bütün bunlarla yetinmedin; amcanın oğlunun kolunu havaya kaldırarak onu bizden üstün kıldın ve onun için, 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır!' dedin. Bu senden mi yoksa Allah'tan mı?" Hz. Peygamber, "Kendisinden başka İlâh olmayan Allah'a and olsun ki, bu Allah'tandır." dedi. Hâris, "Allah'ım! Muhammed'in dediği doğru ise üzerimize gökten taş yağdır veya bize elim bir azap ver!" diyerek bineğine yöneldi. Daha bineğine ulaşamadan Allah onun üzerine gökten bir taş attı. Taş kafasından girip dübüründen çıktı ve öldü. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Meâric suresinin ilk üç ayeti olan, *"Bir istekli, yükselme derecelerinin sahibi olan Allah katından inkârcılara gelecek ve hiç kimsenin savamayacağı azabı istedi."* ayet-i kerimelerini indirdi.[86]

Şîîler'e göre Gadîr-i Hum'daki konuşmayı çok büyük bir topluluk dinlemiştir. İmam Şerefüddîn, olaya şahit olanların sayısı hakkında farklı rakamlar vermektedir. O, 90.000, 114.000, 120.000, 124.000 veya bundan daha fazla insanın olaya şahit olduğuna dair rivayetlerin geldiğini tespit etmektedir.[87]

Şimdiye kadar verdiğimiz bilgilerle Şîa'nın Gadîr olayı hakkındaki kanaatini ortaya koymaya çalıştık. Ancak konuya son vermeden

86 Kazvînî, s. 344-345. Tabatabâî (VI, 57-58) ve Tabersî'de (V, 350) Hâris'in Hz. Peygamber'le yaptığı konuşma biraz farklı verilmiştir. Bu rivayete göre Hâris şöyle der: "Allah'tan başka İlâh olmadığına ve senin O'nun Resûlü olduğuna şehadet etmemizi emrettin. Bize cihadı, haccı, orucu, namazı, zekâtı emrettin, kabul ettik..." Bilgi için ayrıca bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, Bulak 1322, IV, 9-10; Halebî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Mısır 1320, III, 274-275; el-*Münâvî, Feyzu'l-Kadîr: Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, Mısır 1356-1357, VI, 218; Reşîd Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 2. Basım, Beyrut (t.y.), VI, 464.

87 Şerefüddîn, s. 320.

önce mutedil bir Şiî olarak tanınan tarihçi Ya'kûbî'nin, Gadîr olayını Şiîler'den ziyade Sünnîler'e benzer bir şekilde naklettiğini belirtelim. O, Mâide suresinin 3. ayetinin nüzulünden sonra Resûlullah'ın (s) Mekke'den hareket ettiğini ve Hz. Peygamber'in Zilhicce ayının 18. günü Gadîr-i Hum denen yerde ayağa kalkıp Hz. Ali'nin elinden tutarak, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım ona dost olana dost, düşman olana düşman ol!" dediğini söyler; ardından şöyle devam eder: "Sonra Resûlullah dedi ki: 'Ey insanlar! Ben, sizden önce gidiciyim ve siz Havz'da yanıma geleceksiniz. Bana döndürüldüğünüzde size sekaleyn (iki ağır şey, iki değerli şey) hakkında soracağım. Bundan sonra onlara nasıl davranacağınıza dikkat edin.' Onlar, 'Sekaleyn nedir, ey Allah'ın Resûlü?' diye sordular. Bunun üzerine Resûlullah (s), 'Bu iki değerli şeyin ilki Allah'ın Kitabıdır. Onun bir ucu Allah katında, diğer ucu da sizin elinizdedir. Ona sımsıkı sarılınız, dalâlete düşmeyiniz ve onu değiştirmeyiniz! Diğeri de ıtratım ehl-i beytimdir.' dedi."[88]

Bütün bu rivayetler incelendiğinde Şiîler'in Gadîr hadisiyle ilgili şu iddiaları savunarak temellendirmeye çalıştıkları görülmektedir:

a) Mâide suresinin 67. ayetinin nüzul sebebi Hz. Ali'nin velâyetidir.
b) Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin velâyetini açıklamak istememişse de Allah'ın kesinlik ifade eden emri üzerine açıklamak zorunda kalmıştır.
c) Hz. Ali, Allah'ın emriyle ve gayet açık ifadelerle velâyete tayin edilmiştir.
d) Bu tayin, Hz. Peygamber'in ağzıyla ifade edildikten sonra, onun emri üzerine Hz. Ali'nin velâyeti Müslümanlarca kabul edilmiştir.

88 el-Ya'kûbî, *Târîh*, Beyrut 1379/1960, II,112.

e) Hz. Ömer, Hz. Ali'yi tebrik etmiştir.

f) Hz. Ali'nin velâyetinin açıklanmasından sonra, Mâide suresinin 3. ayeti nazil olmuş ve böylece din kemâle ermiştir.

g) Hâris olayıyla ilgili olarak Meâric suresinin ilk üç ayeti nazil olmuştur.

h) Sahâbeden bazı kimselerin münafık olmalarıyla hâdise arasında ilişki vardır.

ı) Sekaleyn hadisi ile Menzile hadisi adlarıyla şöhret bulan hadisler, Gadîr olayıyla bağlantılı olarak nakledilmiştir.

Hadisin Değeri

Yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerden açıkça anlaşılacağı üzere Şîa, Gadîr olayının Hz. Ali'nin velâyetinin açıklandığı ve gizlenemeyecek mütevatir hadislerden olduğu kanaatindedir. Şîa'ya göre imamet Usûlu'd-dîn'den[89] sayıldığı için bu konudaki delillerinin tevatürü hususunda müttefiktirler.[90] Ayrıca hadisin mütevatir[91] olduğunu itiraf eden Sünnî âlimler olduğu söylenerek, isimleri zikredilmektedir.[92]

Şu ifadeler hadisin Şîa'nın yanındaki değeri gösterir: "Gadîr olayı, Sahâbe ve tâbiîn katında sabit olan en meşhur olaylardandır. Şunu söylememiz mümkündür: Sahâbe katında hilâfet ve velâyetin Ali (a) için sübutu, Muhammed'in (s) nübüvvetinin Müslümanlar katındaki sübutu gibidir."[93]

Gadîr olayının Şîa nazarındaki ehemmiyetine işaret etmek için meşhur Şiî âlim el-Küleynî'nin *el-Usûl mine'l-Kâfî* adlı eserinde

89 Dinin temel sabitelerinden.

90 Şerefüddîn, s. 314-315.

91 Mütevâtir, yalan üzerine birleşmeleri aklen ve âdeten mümkün olmayacak kadar çok kimsenin, senedinin başından sonuna kadar birbirlerinden rivayet ettikleri hadise denir (Aydınlı, s. 120. Geniş bilgi için bk. Koçyiğit, T., *Hadis Istılahları*, 2. Basım, Ankara 1985, s. 344-349).

92 Şerefüddîn, s. 318-319.

93 Kazvînî, s. 359.

naklettiği şu rivayet de bize fikir verir: "Fudayl, Ebû Cafer'in şöyle dediğini söyler: "İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir: Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek ve velâyet. Bunlardan hiçbirisi üzerinde Gadîr-i Hum'da velâyet için yapılan çağrı kadar durulmamıştır."[94]

Şiîler bu olayı çok önemsedikleri için bununla ilgili müstakil eserler telif etmişlerdir. Şiîlerin kaynaklarında olayı anlatan, çağdaş araştırmacılar tarafından munkatı senetli oldukları ifade edilen ve sahih kabul edilmeyen bazı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerde Hz. Ali'nin nasla tayin edildiği açıkça ifade edilmektedir.[95] Bazı Şiî müelliflerin bu uydurma rivayetlere dayanarak konuyu izah ettikten sonra değişik muhtevada olan sahih rivayetleri kaynak gösterdikleri, böylece uydurma haberin açık ifadelerinden sahih haberin de sıhhatinden faydalandıkları söylenir.[96] Bu sebeple, Ehl-i Sünnet kaynaklarında bulunan ve el-Gadîr ifadesi geçen sahih hadisleri Şiîlerin rivayetlerinden ayırarak değerlendirmek gerektiği vurgulanır.[97]

Gadîr-i Hum Bayramı ve Bu Günde Yapılan İbadetler

Önemli günlerin çeşitli etkinliklerle anılması, eskiden beri karşılaşılan bir durumdur. Şiîler, Hz. Ali'nin velâyete naspedildiği gün olarak kabul edilen Gadîr gününü bayram olarak kutlarlar.[98]

Gadîr bayramının sadece Şiîler tarafından kutlanmadığı, bazı Sünnîler'in de onlarla birlikte kutlamalarda bulundukları ifade edilir.[99] Ancak Sünnîlerin bu etkinliklere katılmaları, bu günde Hz. Ali'nin

94 Küleynî, II, 21; krş. İhsan İlâhî Zahîr, *Şîanın Kur'ân, İmâmet ve Takıyye Anlayışı*, çev. S. Hizmetli, H. Onat, Ankara 1984, s. 50.
95 Bakan, s. 99.
96 Bakan, s. 99.
97 Bakan, s. 101.
98 Kazvînî, s. 364-366; Emînî, I, 267; Halebî, III, 275; Şerefüddîn, s. 330.
99 Emînî, I, 267.

velâyete getirildiğini kabul etmelerinden dolayı değil, komşuluk ve arkadaşlık gibi sosyal ilişkilerin gereği olmalıdır. Zira Sünnîler arasında, Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisi önemli olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin imameti konusunda herhangi bir beyanda bulunmadığı hususunda genel bir kabul vardır.

Gadîr gününü bayram olarak kutlama âdeti, IV. (X.) yüzyılda Büveyhîler döneminde ortaya çıktı.[100] İlk defa Mu'izzüddevle döneminde 352'de (963) görülmeye başlanan kutlamalarda, dönemin bayram günlerine özgü şenlikler, çarşıların gece de hizmet vermesi, yeni elbiseler giyilmesi, emirlerin kapılarında ateş yakılması ve benzeri etkinlikler yapılırdı.[101]

Şiîler'in 18 Zilhicce gecesini namazla geçirdikleri, sabahında da zevalden önce iki rekât namaz kıldıkları da rivayet edilmiştir. Bu günde köleler azad edilir, kurbanlar kesilir, akraba ziyaretleri yapılırdı.[102]

Kutlamalar her zaman sevinçle sonuçlanmıyor; mezhep taassubu sebebiyle -İbn Kesîr'in deyimiyle-, iki tarafın cahilleri yüzünden Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında iç savaşı andıran kavgalarla bittiği de oluyordu.[103] Mezhep taassubunun doğurduğu tahammülsüzlük, her dönemde Müslümanların cahilleri arasında ciddi sorunların ve kavgaların meydana gelmesine sebep olmaktadır.

İşin ilginç tarafı Sünnîler de 398 (1008) yılında Gadîr bayramına alternatif bir bayram icat ederek söz konusu bayramdan sekiz gün sonra, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekr ile mağarada bulunduğu

100 Reşîd Rıza, VI, 365; Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. S. Tuğ, İstanbul 1989, III, 741.

101 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut 1402/1982, VIII, 549-550; İbn Kesîr, *Bidâye*, XI, 243; Makrizî, *Hıtat*, Beyrut (t.y.), (Bulak 1280 baskısından ofset), I, 388.

102 el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A'şâ*, thk. Muhammed Hüseyn Şemsuddîn, Beyrut 1407/1987, II, 445.

103 İbn Kesîr, *Bidâye*, XI, 309, 324.

günün anısına bayram şenlikleri yaparak kutlamalarda bulunuyorlardı.[104] Oysa Hz. Ebû Bekr'in Hz. Peygamber'le mağarada bulunduğu zaman, Rebîülevvel ayının başıdır. Ancak amaç bir hatırayı anmak değil, Şiîlere karşı misillemede bulunmaktır.

Günümüzde Şiîlerin bulunduğu İran[105] ve Azerbaycan gibi ülkelerle, Iğdır gibi Caferî ve Hatay gibi Alevîlerin bulunduğu bazı illerimizde Gadîr bayramı kutlama etkinliklerinin yapıldığı görülmektedir.

Bunlardan başka söz konusu günde oruç tutana 60 aylık oruç sevabı yazılacağı ifade edilmiştir.[106] İbn Kesîr'in naklettiği bir rivayette Ebû Hüreyre'nin, "Kim Zilhicce'nin 18. günü oruç tutarsa kendisine 60 aylık oruç sevabı yazılır." dediği belirtilmektedir. İbn Kesîr, "Zilhicce ayının 18. günü olan Gadîr-i Hum günü oruç tutmanın 60 aylık oruç sevabına denk olduğu doğru değildir. Çünkü *Sahîh*'te[107] Ramazan orucunun sevabının 10 aylık sevaba denk olduğu sabit olmuşken, bir günlük oruç nasıl 60 aylık oruca denk olur? Bu batıldır."[108] Diyerek bu rivayeti eleştirmektedir.

Şiîler'in Gadîr gününü bayram olarak kutladıklarını belirten rivayetlerin yanında, o gün oruç tuttuklarına dair rivayetlerin mevcudiyeti bir çelişki arz etmektedir. Belki de Şiîler ilk zamanlarda Gadîr gününü ibadet yaparak yâd ediyorlar, şükür için oruç tutuyorlardı; fakat Büveyhîler'in hâkimiyet devrinde bu gün, artık bayram olarak kutlanmaya başlandı.

104 Makrizî, I, 389.
105 Bakan, s. 105.
106 Tabatabâî, V, 195; Halebî, III, 275; Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut (t.y.), VIII, 290.
107 Bk. Buhârî, II, 226.
108 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 214.

Sünnî Kaynaklarda Gadîr-i Hum

Yukarıda geçtiği gibi birçok Sünnî tarihçi ve hadisçi Gadîr olayından hiç bahsetmezken, meseleyi söz konusu edenlerin rivayetleri arasında ise bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.

İlk dönemlerde telif edilen ve konuya en fazla yer veren eser Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı kitabıdır. Bununla birlikte Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce gibi müelliflerde de bazı rivayetlere rastlamaktayız. *Müstedrek* sahibi Hâkim, aşağıda inceleyeceğimiz Büreyde hadisinin senet bakımından Şeyhayn'ın (Buhârî ve Müslim) şartlarına uygun olduğunu ifade etmektedir.[109]

Gadîr hadisi Nesâî, İbn Kesîr ve Heysemî gibi müelliflerce hemen hemen bütün varyantlarıyla ele alınıp senet bakımından değerlendirilmiştir.

Çağdaş hadisçilerden el-Elbânî, hadisin Zeyd b. Erkam'dan beş tarikle, Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan üç tarikle, Büreyde b. el-Hâsib'ten üç tarikle, Ali b. Ebî Tâlib'ten dokuz tarikle, Ebû Eyyûb el-Ensârî, el-Berâ b. Âzib, Abdullah b. Abbâs, Enes b. Mâlik, Ebû Saîd ve Ebû

109 el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, Beyrut 1335, III, 110. Hâkim, "Büreyde el-Eslemî'nin hadisi Şeyhayn'ın şartlarına göre sahîhtir." dedikten sonra Büreyde hadisini nakletmiş; ardında da "Bu, Müslim'in şartlarına göre sahîh bir hadistir. Fakat (Buhârî ve Müslim) hadisi kitaplarına almamışlardır." demektedir (*Müstedrek*, III, 110).

Hüreyre'den birer tarikle bize ulaştığını belirtmekte ve bu rivayetlerin her birini ayrı ayrı ele alarak senet yönünden incelemektedir.[110]

Şiî âlimler ise hadisin 100'den fazla tarikle geldiğini,[111] hatta 100 küsur sahabîden rivayet edildiğini söylemişlerdir.[112] Onlara göre hadis, tâbiînden 84 kişi tarafından rivayet edilmiştir.[113]

Aradaki farklılıkları daha iyi gösterebilmek için Sünnî kaynaklarda geçen rivayetleri birkaç maddede sıralayalım:

1) Elimizdeki rivayetlerin bir bölümünde hadisin meşhur olan kısmı yer almakta, bazı musannifler hadisin söylendiği yerin adını belirtirken[114] bir kısmı hadisin vuku bulduğu yerden bahsetmeksizin Peygamber'in (s), "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." dediğini ifade etmektedirler.[115] Tirmizî, yer adı belirtmeksizin verdiği rivayetin hasen-garîb[116] olduğunu söylemiştir. Zehebî metnin mütevatir olduğunu

110 el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, 2. Basım, Amman 1404, IV, 330-344.

111 Tabatabâî, VI, 59. İmâm Şerefüddîn, Gadîr hadisini Ahmed b. Hanbel'in 40, İbn Cerîr et-Taberî'nin 72 (Müellif başka yerde Taberî'nin el-Velâye isimli eserinde hadisi 75 veya 95 tarîkle rivayet ettiğini söylemektedir.), el-Cezerî el-Makrî'nin 80, İbn 'Ukde'nin 105, Ebû Sa'îd es-Sicistânî'nin 120, Ebû Bekr el-Ci'âbî'nin 125, Muhammed el-Yemenî'nin 150, Ebü'l-'Alâ el-'Attâr el-Hemedânî'nin 250 tarîkle, Mes'ûd es-Sicistânî'nin 1300 isnâdla rivayet ettiklerini söylemektedir (Şerefüddîn, s. 319).

112 Kazvînî, s. 338-342. Emînî, hadisi nakleden 110 sahâbînin adını vermektedir (el-Gadîr, I, 14-61). Bu sayı 116'ya kadar çıkarılmaktadır (Şerefüddîn, s. 336-340).

113 Şerefüddîn, s. 340-344.

114 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 213; İbn Hacer, *Metâlibu'l-Âliye*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Kuveyt 1393/1973, IV ,6; aynı mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarabad 1325-1327, VII, 337; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut 1399/1979, XIII, 105,137.

115 Tirmizî, *Sünen*, çev. O. Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul (t.y.), VI, 267-268; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 212; Nesâî, s. 72.

116 Hasen-Garîb, bir ravinin tek başına rivayet ettiği veya rivayetinde teferrüd ettiği hasen hadise denir. (Aydınlı, A., *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 68).

belirtmekte,[117] Aclûnî ise hadisin mütevatir ya da meşhur[118] olduğunu söylemektedir.[119]

2) Konumuzla ilgili rivayet edilen hadislerden biri de Büreyde hadisidir. Bu rivayete göre Büreyde, hâdiseyi şöyle anlatır: "Ali (r) ile beraber Yemen'e gittim.[120] Orada Ali'den bir kabalık gördüm. Dönüşte Hz. Peygamber'in yanında onu kusurlu bulduğumu söyleyip eleştirdim. Hz. Peygamber'in yüz ifadesi değişti ve bana, 'Ey Büreyde! Ben müminler için nefislerinden evla değil miyim?' diye sordu. Ben de 'Öylesin, ey Allah'ın Resûlü!' dedim. Bunun üzerine Resûlullah, 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.' buyurdu."[121] Büreyde rivayetinde dikkati çeken husus, konuşmanın nerede geçtiğinin belirtilmemiş olmasıdır. Sadece olayın Yemen dönüşü meydana geldiği ifade edilmiştir. Hadisin senedi, İbn Kesîr tarafından "iyi, kuvvetli ve bütün ravileri sıka" olarak vasıflandırılmıştır.[122] Hâkim, bu hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylerken,[123] Elbânî, hadisin Şeyhayn'ın (Buhârî ve Müslim) şartlarına göre sahih

117 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnavut, 3. Basım, Beyrut 1405/1985, VIII, 334-335.

118 Meşhûr, en az üç isnadla rivayet edilen, fakat tevâtür derecesine erişmeyen hadislere denir. (Koçyiğit, s. 219).

119 el-'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs*, 3. Basım, Beyrut 1408/1988, II, 274.

120 İbn Hacer, *Metâlib*, IV, 59-60; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 2. Basım, Beyrut 1967, IX, 108. Elbânî, *Silsile*, IV, 336'da İbn Büreyde'den, babasından verilen rivayette Yemen'in adı zikredilmemiş, sadece "Resûlullah bizi bir seriyyeye gönderdi..." ifadesi yer almıştır.

121 Ahmed b. Hanbel, V, 347; Hâkim, III, 110; Nesâî, s. 71-72; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 209; Elbânî, *Silsile*, IV, 336.

122 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 209.

123 Hâkim, III, 110.

olduğunu ve Hâkim'in hadisi sadece Müslim'e göre sahih görmekle hata ettiğini belirtmektedir.[124]

3) Tirmizî'nin naklettiği, İmrân b. Husayn rivayeti ise daha farklıdır. Buna göre, Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi bir grup Müslümanın başında bir seriyyeye göndermişti. Seriyye sırasında alınan ganimetler arasında bir cariye vardı ve Ali bu cariyeyle cinsî münasebette bulundu. Hz. Ali'nin yaptığını beraberindekiler doğru bulmadılar. Bunlardan dört kişi, Hz. Peygamber'in yanına döndüklerinde olanları anlatma hususunda anlaştılar. Sefer dönüşü Hz. Peygamber'in yanına gelerek her biri ayağa kalkıp Hz. Ali'nin yaptığını anlattı. Resûlullah (s), her seferinde ayağa kalkıp şikâyette bulunandan yüz çeviriyordu. Nihayet dördüncü kişinin şikâyeti üzerine, öfke yüzünde açıkça göründüğü halde onlara dönerek, "Ali'den ne istiyorsunuz? (bunu üç defa tekrarladı) Ali benden ve ben Ali'denim. O benden sonra her müminin velisidir." buyurdu.[125] Tirmizî tarafından garîb olarak değerlendirilen bu hadis, yukarıda zikrettiğimiz Büreyde hadisinden bazı yönlerden farklılıklar arz etmektedir. Büreyde hadisinde de olduğu gibi bir şikâyet söz konusu olmuş ve Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi desteklemiştir. Ancak Hz. Peygamber'in burada kullandığı ifadeler farklıdır. O, kendisinden sonra Ali'nin müminlerin velisi olduğunu söylemektedir. Her ne kadar olayın vuku yeri belirtilmemiş ve söylendiği iddia edilen sözlerde farklılıklar mevcut ise de, bu cariye olayı Büreyde'ye atfedilen başka bir rivayette geçmektedir.[126]

124 Elbânî, *Silsile*, IV, 336.
125 Tirmizî, VI, 266-267; Ayrıca bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, Kahire 1328, II, 509; Nesâî, s. 75; Hâkim, III, 110.
126 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 104.

Cariye olayı gerçekten meydana gelmişse, Hz. Peygamber'in en azından, olanları Hz. Ali'den de dinlemiş olması gerekir. Zira Allah Resûlü (s), hayatı boyunca insanlara karşı âdil tutumuyla ve herhangi bir kimseye ayrıcalık tanımamakla temayüz etmiştir. Öyle ki, İslâmî emirler karşısında bütün insanları eşit görmüş, hatta kendi kızına bile bir ayrıcalık tanımamış; insanların kalbini kırarak ve onları azarlayarak değil, gönüllerini kazanarak dinini güzel bir şekilde tebliğ etmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in hiçbir sorgulamada bulunmadan Hz. Ali'yi şikâyet edenlere karşı olumsuz bir tavır takınmış olması mümkün değildir. Bu durumda, en iyi ihtimalle rivayetin olguyu bütünüyle tasvir etmediğini, burada anlatılanlardan hareketle tam olarak neler olup bittiğini tespit etmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Bu tür rivayetlerin Hz. Ali'nin diğer Sahâbeden üstün olduğunu, onun Hz. Peygamber tarafından bile sorumlu tutulmadığını ve korunduğunu vehmettirmek için uydurulmuş olması mümkündür. Nitekim Tirmizî rivayetinde geçen Cafer b. Süleyman'ın aşırı bir Şiî olduğu belirtilmiştir.[127] Bu kimsenin Muâviye'den bahsedildiğinde sövdüğü, Hz. Ali'den bahsedildiğinde ise ağladığı anlatılır.[128] Hadisin Tirmizî ve İbn Hanbel'de geçen rivayetinin isnatlarında yer alan ravilerden Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın da Şiî,[129] ayrıca her iki isnatta da yer alan Yezîd b. Ebî Yezîd'in zayıf bir ravi olduğu belirtilmektedir.[130]

127 Tirmizî, VI, 267 (dipnottan). Ayrıca bk. ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, thk. Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikr, y.y. (t.y.), I, 408-409; Kandemir, II, 377.

128 Ateş, A. O., *Ehl-i Sünnet ve Şî'a'nın Delîl Olarak Aldığı Bazı Hadîsler*, İzmir 1995 (Basılmamış Çalışma), s. 77.

129 Ateş, s. 77; krş. Zehebî, *Mîzân*, II, 610.

130 Ateş, s. 77.

4) Bazı hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in, "Ben kimin velisi isem Ali de onun velisidir." dediği nakledilmektedir. Burada "mevlâ" kelimesi yerine "velî" kelimesi kullanılmıştır.[131] Aynı kökten gelen bu iki kelimenin "muhib, dost, yardımcı, komşu, yeminli, akraba" gibi ortak anlamları vardır.[132] Herhalde kelimelerin manaları arasındaki benzerlikten dolayı ravilerin karıştırmalarından yahut onların tasarrufuyla veli kelimesi mevlâ kelimesinin yerine kullanılmıştır. Elbânî, hadisin hem, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." hem de "Ben kimin velisiysem Ali de onun velisidir." şeklinde gelen iki varyantının da sahih olduğunu söylemiştir.[133]

5) İbn Mâce'de geçen ve el-Berâ b. Âzib'e dayandırılan rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin elini tutarak, "Müslümanlar için nefislerinden daha hayırlı değil miyim?" diye sordu. Oradakiler, "Evet!" dediler. Resûlullah (s), "Ben kimin mevlâsıysam bu (yani Hz. Ali) onun velisidir." buyurdu.[134]

6) Zeyd b. Erkam'dan nakledilen bir rivayette ise, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." sözlerinden başka, "Allah'ım ona düşman olana düşman, dost olana dost ol." ifadeleri yer almaktadır.[135] Bu rivayete benzer başka rivayetler de nakledilmiştir.[136] Ayrıca bazı rivayetlerde, "Allah'ım! Ona dost

131 Nesâî, s. 70-71; Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr*, Kahire 1321, II, 154; el-*Münâvî*, *Kitâbü't-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Matbaa-i Âmire 1286, II, 442; Heysemî, IX, 107-108; Muttakî el-Hindî, XI, 602; XIII, 131.

132 el-Yesû'î, L. Ma'lûf, *el-Müncid*, 27. Basım, Beyrut 1984, s. 919.

133 el-Elbânî, *Sahîhu Câmi'i's-Sağîr*, 2. Basım, Beyrut 1406/1986, II, 1112.

134 İbn Mâce, *Sünen*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1372/1952, I, 43; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 209.

135 Ahmed b. Hanbel, IV, 372; Elbânî, *Silsile*, IV, 332.

136 Heysemî, IX, 107-108; Muttakî el-Hindî, XI, 610.

olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak. Ona iane edene iane et." şeklinde farklılık mevcuttur.[137] Esasen hadisin çokça tartışılan yönlerinden birisi de birçok rivayette bulunmayan dua ve beddua içerikli bu fazla kısımdır. Nitekim İbn Hacer'in naklettiği bir rivayette Ebû Hüreyre'nin mescide girdiği ve insanların onu dinlemek için toplandığı anlatılır. Bu sırada bir genç ayağa kalkarak, "Allah aşkına doğru söyle, Resûlullah'ın (s) 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol!' dediğini duydun mu?" diye sordu. Ebû Hüreyre, "Allah'a and olsun ki evet!" diye cevapladı.[138] Ahmed b. Hanbel'de geçen rivayetler ise, sözü edilen fazlalığın daha o zaman bile şüpheyle karşılandığını göstermektedir: Atıyye el-Avfî, Zeyd b. Erkam'a, "Damadım senden Ali (r) hakkında Gadîr-i Hum'da söylenmiş bir hadis anlattı. Bu hadisi senden dinlemek istiyorum." dedi. Zeyd, "Ey Irak halkı! Sizde var olan var!"[139] diye cevapladı. Atıyye ona, "Benden sana zarar gelmez." dedi. Bunun üzerine Zeyd şöyle anlatmaya başladı: "Evet! Cuhfe'deydik. Resûlullah (s), yanımıza gelerek Ali'nin kolunu tuttu ve 'Ey insanlar! Benim müminler için nefislerinden evlâ olduğumu bilmez misiniz?' diye sordu. 'Evet!' dediler. Resûlullah, 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.' dedi. Atıyye Zeyd'e, "Resûlullah, 'Allah'ım!

137 Muttakî el-Hindî, XI, 610.

138 İbn Hacer, *Metâlibu'l-Âliye*, IV, 60. Muhakkik dipnotta rivayetin senedinde Dâvud b. Yezîd el-Evdî'nin bulunduğunu ve bu kişinin zayıf olduğunu belirtmiştir.

139 Yani "Siz Şîa taraftarısınız. Hoşunuza gitmeyen birşey söylersem bana zarar vereceğinizden korkuyorum!"

Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol.' dedi mi?" diye sordu. Zeyd, "Sana işittiğimi haber verdim." dedi.[140] Bu rivayetten anlaşılıyor ki, Zeyd, Irak halkından çekindiği için gerçeği söyleme konusunda tereddüt etmiş; dua ve beddua kısmı ile ilgili olarak bildiğini ya da düşündüğünü açıkça söylemek istememiştir. Bundan başka bizzat Hz. Ali, Resûlullah'ın (s) Gadîr-i Hum günü, 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.' dediğini, insanların daha sonra 'Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol!' kısmını eklediklerini ifade eder.[141] Bu rivayetler ilk dönem müelliflerinden olan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine girdiğine göre, daha o zamanlarda bile hadisin ikinci kısmının Hz. Peygamber tarafından söylendiğine şüpheyle bakıldığını açıkça göstermektedir.

7) Ammâr b. Yâsir'in rivayetinde Resûlullah'ın (s) şöyle dediği nakledilmiştir: "Bana inanan ve beni tasdik edene Ali b. Ebî Tâlib'i veli edinmesini vasiyet ediyorum. Kim onu veli edinirse beni veli edinmiş olur. Kim beni veli edinirse Allah Teâlâ'yı veli edinmiş olur. Kim onu severse beni sevmiş olur. Kim beni severse Allah'ı sevmiş olur. Kim ona buğz ederse bana buğz etmiş olur. Kim bana buğz ederse Allah'a buğz etmiş olur."[142] Taberânî'den naklen verilen bu rivayette geçen konuşmanın nerede ve ne zaman yapıldığı belirtilmemiştir.

140 Ahmed b. Hanbel, IV, 368; Muttakî el-Hindî, XIII, 104-105'te geçen bir rivayette Zeyd b. Erkam'a yukarıdaki ziyadeliğin Hz. Peygamber tarafından söylenip söylenmediği sorulur. O da "Söylendiğini bilmiyorum." diye cevap verir.

141 Ahmed b. Hanbel, I, 152; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 211; İbn Hacer, *Metâlib*, IV, 65; Heysemî, IX, 107; Muttakî el-Hindî, XIII, 168-169.

142 Heysemî, IX, 109.

8) Taberânî'nin naklettiği Vehb b. Hamza'ya dayandırılan rivayet ise şöyledir: "Ali ile beraber Mekke'ye doğru yol arkadaşlığı yaptım. Ondan kerih karşıladığım bazı hareketler gördüm. 'Döndüğümde mutlaka seni Resûlullah'a şikâyet edeceğim.' dedim. Resûlullah bana, 'Bunları söyleme. O benden sonra insanların evlâ olanıdır.' dedi."[143]

9) Rivayetlerin bir kısmı daha farklı ifadeler taşımaktadır. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber (s), Veda haccı dönüşü Gadîr-i Hum'da şunları söylemiştir: "Ben çağrıldım ve icabet ettim. Size iki ağır emanet bırakıyorum. Onların ilki diğerinden büyüktür. Allah'ın Kitabı ve ıtratım ehl-i beytim. Benden sonra onlara nasıl davranacağınıza dikkat edin. Onlar havza döndürülünceye kadar birbirlerinden ayrılmazlar. Allah benim mevlâm, ben de bütün müminlerin velisiyim." Ali'nin elinden tutarak, "Ben kimin velisi isem, bu da onun velisidir. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol." dedi. Ravi Ebü't-Tufeyl, Zeyd b. Erkam'a bizzat kendisinin bunu Resûlullah'tan duyup duymadığını sorar. O da, "Ağaçlıkta bulunup da bunu gözleriyle görmeyen ve kulaklarıyla duymayan kimse kalmadı." diye cevap verir.[144] Hâkim'de geçen ve İbnü't-Tufeyl'in Vâsile'den naklettiği, Zeyd b. Erkam'dan alınan bir başka rivayet ise yukarıda verdiğimiz rivayetten farklıdır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, "Ey insanlar! Size, onlara tâbi olduğunuz takdirde dalâlete düşmeyeceğiniz iki şey bırakıyorum. Allah'ın Kitabı ve ehl-i beytim ıtratım. Benim müminler için nefislerinden evlâ olduğumu bilmez misiniz?" (bunu üç defa tekrarladı) buyurdu.

143 Heysemî, IX, 109.
144 Nesâî, s. 69-70; Hâkim, III, 109; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 209; Muttakî el-Hindî, XIII, 104.

Onlar da "Evet!" dediler. Bundan sonra Resûlullah, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." dedi.[145] Zeyd b. Erkam'a dayandırılan bu iki rivayet arasında önemli iki fark görülmektedir. Birincisi, yukarıdaki rivayette "veli" kelimesi kullanılmışken, ikinci rivayette "mevlâ" kelimesi kullanılmıştır. Diğer fark ise yukarıdaki rivayette geçen "Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol." Kısmı, ikinci rivayette yoktur. Bu rivayetlerde geçen ve -ileride hakkında bilgi vereceğimiz- Sekaleyn hadisi olarak meşhur olan hadisin, Gadîr-i Hum'da söylendiği ifade edilmektedir.

10) Zeyd b. Erkam'dan alınan ve Müslim tarafından nakledilen bir başka rivayette de sadece Sekaleyn hadisinden bahsedilmekte, Hz. Ali söz konusu edilmemektedir. Bu rivayete göre Yezîd b. Hayyân, Husayn b. Sebre ve Ömer b. Müslim, Zeyd'e giderek kendilerine hadis rivayet etmesini isterler. Zeyd, Resûlullah'la (s) ilgili hafızasındaki bilgilerin bir kısmını unuttuğunu söyledikten sonra anlatmaya başlar: "Bir gün Mekke ile Medine arasında Hum denilen yerde bir subaşında bulunurken Resûlullah (s), aramızda hutbe irat etmek üzere ayağa kalktı. Allah'a hamd u sena etti, öğütler verip hatırlatmalarda bulundu. Sonra, "Haberiniz olsun ki ey insanlar! Ben ancak bir beşerim. Rabbimin elçisinin gelmesi ve benim de ona icabet etmem yaklaşıyor. Size iki ağır şeyi emanet bırakıyorum. Bunların birincisi Allah'ın Kitabı'dır. Onda mutlak hidayet ve nur vardır. Allah'ın Kitabına tutunun ve ona sımsıkı sarılın." buyurdu. Böylece Allah'ın Kitabı'na teşvik edip gönülleri ona rağbet ettirdi. Sonra da şöyle buyurdu: "Diğeri

145 Hâkim, III, 110.

de ehl-i beytimdir. Ehl-i beytim hakkında sizlere Allah'ı hatırlatıyorum." Husayn, Zeyd b. Erkam'a "Ey Zeyd! Hz. Peygamber'in ehl-i beyti kimlerdir? Onun hanımları da ehl-i beytinden değiller mi?" diye sordu. Zeyd, "Peygamber'in hanımları da onun ehl-i beytindendirler. Fakat onun asıl ehl-i beyti kendisinden sonra sadaka alması haram olanlardır." dedi. Husayn, "Peki onlar kimlerdir?" diye sorunca, Zeyd, "Onlar Alioğulları, Akîloğulları, Caferoğulları ve Abbâsoğullarıdır." dedi. Husayn tekrar, "Bunların hepsine sadaka almak haram kılınmış mıdır?" diye sordu. Zeyd de, "Evet!" dedi.[146] Yine Müslim'de aynı bölümde geçen 37. hadiste "Resûlullah'ın eşlerinin ehl-i beytten olup olmadıkları" sorusuna Zeyd, "Hayır! Allah'a yemin ederim ki kadın, zamandan bir ikindi vakti kadar erkekle beraber bulunur; sonra kocası onu boşar da bu sebeple kadın tekrar babasına ve kavmine döner. Onun ehl-i beyti, onun aslıdır ve kendisinden sonra sadaka almaları haram kılınmış olan asabesidir." şeklinde cevap vermiştir. Müslim'de geçen bu rivayetlerde Zeyd'in sözlerinde farklılıklar görmekteyiz. Birinci rivayette Zeyd, Hz. Peygamber'in eşlerinin ehl-i beytinden sayıldıklarını, ancak Peygamber'in (s) asıl ehl-i beytinin başkaları olduğundan söz etmektedir. İkinci rivayette ise Peygamber'in (s) eşlerinin ehl-i beytinden sayılmadıklarını ifade etmektedir. Müslim, birinci rivayeti daha uygun bulmuş olacak ki, bunu ilk sıraya almıştır. Birinci rivayette olduğu gibi, Hz. Peygamber'in, "ehl-i beyt" sözünden eşlerini kastetmiş olması, içinde bulunduğu durum

146 Müslim, *Sahîh*, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, 2. Basım, Beyrut 1972, IV, 1873. Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 367; İbn Hacer, *Metâlib*, IV, 65; Mevlana Şibli, *Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi)*, İstanbul 1973-1975, I, 54.

itibariyle daha uygundur. Yakında vefat edeceğini hissetmiş olan Resûlullah'ın (s), ailesi hakkında Müslümanlara hatırlatmalarda bulunması normaldir. Hz. Peygamber'in, hanımlarının yanı sıra akrabalarını kastetmiş olması da mümkündür. Çünkü ehl-i beyt sözüyle hem eşlerini hem de akrabalarını kastetmiş olması, kelimenin anlamına aykırı değildir. Ancak burada özellikle akrabalarından bir aileye işaret ettiği söylenemez. Çünkü hadisin metni böyle bir anlam taşımamaktadır. Ehl-i beyt tabiri hakkında Şiîler'le Sünnîler'in görüşleri arasında farklılıklar mevcuttur. Şiîler'e göre ehl-i beytin kapsamına ilk olarak Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin girer; ayrıca imam kabul edilen diğer dokuz kişi de ehl-i beyte dâhildir. Resûlullah'ın (s) hanımlarıyla Fâtıma dışındaki çocukları, Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları ise ehl-i beyte dâhil değildir. Ehl-i Sünnet'e göre ehl-i beyte kimlerin dâhil olduğu meselesinde farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre ehl-i beyte sadece Resûlullah'ın (s) hanımları girer. Başka bir görüşe göre ehl-i beyt kavramının, Hz. Peygamber'in bütün çocuklarını, kadın erkek bütün torunlarını, amcalarını, hatta bütün akrabalarını yani Benî Hâşim'i kapsamına alacak şekilde geniş bir muhtevaya sahip bulunduğu da ileri sürülmüştür.[147]

***

Buraya kadar Gadîr hadisinin çeşitli Sünnî kaynaklardaki farklı varyantlarına değinmeye çalıştık. Ancak bunlardan başka Sünnî kaynaklarda geçen diğer bazı rivayetlerde, Hz. Ali'nin Müslümanlara Gadîr hadisini duyup duymadıklarını sorduğuna değinilmektedir.

147 Bk. Öz, M., "Ehl-i Beyt", DİA, İstanbul 1994, X, 499.

Bu rivayetlerde Hz. Ali, Rahabe'de, yani Kûfe mescidinin meydanında[148] 35 (655-6) yılında[149] insanlara hitap ederek, "Allah aşkına! Resûlullah'ın (s) Gadîr-i Hum'da söylediklerini duyanlar ayağa kalksın." dedi. Bunun üzerine, Hz. Peygamber'in Gadîr'deki konuşmasına şahitlik edecek insanlar ayağa kalktı. Ancak burada şahitlik için ayağa kalkan kişiler için verilen sayılar muhtelif olduğu gibi, şahitlerin sözleri arasında da farklılıklar görmekteyiz.[150]

Bazı rivayetlerde Resûlullah'ın (s), "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlasıdır."[151] sözlerini söylediğine şehadet edilmişken, Nesâî'de geçen bir rivayette Hz. Peygamber'in, "Allah ve Resûlü müminlerin velisidir. Ben kimin velisiysem bu (yani Ali) onun velisidir. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et." dediği belirtilmiştir.[152]

Ahmed b. Hanbel'de geçen bir rivayette ise şöyle denilmektedir: "12 kişi ayağa kalkarak, 'Resûlullah'ın Ali'nin elinden tutarak şunu söylediğini gördük ve işittik: Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman

148 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 211.

149 es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, 4. Basım, Kahire 1389/1969, s. 169.

150 Mesela Hz. Ali'ye şahitlik yapanların sayısı 6 (Nesâî, s. 73, 73-74, 76), 5 veya 6 (Ahmed b. Hanbel, V, 366; Nesâî, s. 73; Heysemî, IX, 104), 6 veya 7 (Heysemî, IX, 107), 10 küsur (İbnü'l-Esîr, Usd, III, 307; Muttakî el-Hindî, XIII, 131), 12 kişi (Ahmed b. Hanbel, I, 118, 119; Nesâî, s. 91-92; Muttakî el-Hindî, XIII, 157; Heysemî, IX, 108), Bedir savaşına katılmış 12 kişi (Ahmed b. Hanbel, I, 119; Hatîbu'l-Bağdâdî, XIV, 236; Muttakî el-Hindî, XIII, 170-171; İbnü'l-Esîr, Usd, IV, 28), 13 (Ahmed b. Hanbel, I, 84; Muttakî el-Hindî, XIII, 158, 170), 16 (Heysemî, IX, 107), 18 (Muttakî el-Hindî, XIII, 154-155; Heysemî, IX, 108), 30 (Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 169), 30 veya çok kişi (Ahmed b. Hanbel, IV, 370; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 211; Heysemî, IX, 104) şeklinde verilmiştir.

151 Ahmed b. Hanbel, I, 84; V, 366; Nesâî, s. 73; Muttakî el-Hindî, XIII, 154-155, 170.

152 Nesâî, s. 81-82.

olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak.' dediler. Sadece üç kişi ayağa kalkmamıştı. Ali (r), onlara beddua etti ve bedduası tuttu."[153] Bu rivayette, hadisin tartışmalı kısmı için şahitlik istenmiştir. Diğer bazı rivayetlerde Resûlullah'ın (s), "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol." dediğine şahitlik edilmiştir.[154] Bazı rivayetlerde "...onu seveni sev, ona buğz edene buğz et..." kısmı vardır.[155]

İbn Hanbel'de geçen bir başka rivayette ise Riyâh b. el-Hâris şöyle demektedir: Küçük bir topluluk Rahabe'de Hz. Ali'ye gelerek kendisine, 'Sana selâm olsun ey mevlâmız!' dediler. Hz. Ali onlara, 'Arab olduğunuz halde nasıl mevlânız olabilirim?' diye sordu. Onlar da, 'Resûlullah'ın (s) Gadîr-i Hum gününde, 'Ben kimin mevlâsıysam bu (yani Ali) onun mevlâsıdır.' dediğini duyduk.' dediler. Riyâh şöyle dedi: "Onlar gidince peşlerinden gittim ve kim olduklarını sordum. 'İçlerinde Ebû Eyyûb el-Ensârî de bulunan Ensâr'dan bir grup' dediler."[156]

Öte yandan Hz. Ali'nin Gadîr hadisini Cemel gününde Talha'ya hatırlattığına dair nakiller de mevcuttur.[157] Şiîler'e göre hadis birçok yerde delil olarak ileri sürülmüştür.[158] Ancak bu rivayetlerin muteber hadis ve tarih kaynaklarında geçmediğini hatırlatmak gerekir.

153 Ahmed b. Hanbel, I, 119. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 211.
154 Ahmed b. Hanbel, I, 119; Hatîbu'l-Bağdâdî, XIV, 236; Heysemî, IX, 105, 107; Muttakî el-Hindî, XIII, 170-171; Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, s. 169.
155 Muttakî el-Hindî, XIII, 158. Burada, bu son rivayetin ravilerinin sıka olduklarını Heysemî'nin söylediği ifade edilmişse de İbn Hacer tarafından Şiî olduklarının söylendiği belirtilmiştir.
156 Ahmed b. Hanbel, IX, 104. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 212; Heysemî, IX, 104; Elbânî, *Silsile*, IV, 340.
157 Heysemî, IX, 107; Muttakî el-Hindî, XI, 332-333.
158 Şerefüddîn, s. 320-321.

Zeyd b. Erkam'dan gelen bir rivayette ise Zeyd, şahitlik yapmadığı için gözlerinin kör olduğunu söylemektedir.[159] Hz. Ali'nin şahitlik yapmalarını istediği halde şahitlik yapmadıkları için Hz. Ali'nin onlara beddua ettiği ve Enes b. Mâlik'in alaca hastalığına yakalandığı, el-Berâ b. Âzib'in kör, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin Hz. Ali'nin kendisine beddua ettikten sonra a'râbi olduğu da söylenmiştir.[160]

Kanaatimizce bu gibi rivayetler Şiî kaynaklıdır. Şüphesiz bir kimsenin başına gelen musibetleri görünürdeki bir takım olaylarla izah etmeye kalkışma tavrı basit bir yaklaşımdır. Olaylar arasında bizim idrakimizin çok üstünde bir ilişki vardır ve bu ilişkiyi ancak Allah bilebilir. Bunun için bizce -eğer olmuşsa- Zeyd'in kör olmasını şahitlik yapmasına bağlamak, doğru bir yaklaşım değildir.

***

Bu konuyu bitirmeden önce bazı çağdaş çalışmalarda Gadîr hadisi hakkındaki değerlendirmelere değinmek istiyoruz: Elbânî'nin bu hadis hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: "Gadîr hadisinin iki kısmı da sahihtir. Bilakis birinci kısmın Hz. Peygamber tarafından söylendiği mütevatirdir. Hadisin senetlerini ve tariklerini inceleyen kimse bunu görür. 'Ona yardım edene yardım et. Onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak!' kısmına gelince, -zayıflığını ortaya koyacak bir şey olmadığından- sübutu hususunda duraklıyorum. Sanki bu, hadisin 'Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol." kısmının mana ile rivayetidir.[161]

Çağdaş bir yazar şöyle demektedir: "Bu hadisin mevzu olduğuna dair herhangi bir işarete rastlamadık. Ehl-i Sünnet uleması hadisi reddetmemekte, bilakis doğruluğunu tasdik etmektedirler. Ancak hadisi

159 Heysemî, IX, 106.
160 Şerefüddîn, s. 326-327.
161 Elbânî, *Silsile*, IV, 343-344.

Şiîler'in anladığı gibi anlamamaktadırlar."[162] Makalenin yazarı, başka yerde şöyle demektedir: "Kanaatimiz odur ki; Hum hadisini inkâr etmek ne kadar imkânsız ise, bu hadis ile Hz. Peygamber'in Ali'yi halife olarak bıraktığını iddia etmek de o kadar imkânsızdır. Hz. Peygamber Gadîr-i Hum denilen mevkide namaz kılıp dinlenmiş ve Ashâbıyla sohbet etmiş olabilir. Eğer Ali'yi gerçekten halife tayin etseydi hilâfet üzerine münakaşaların yoğunlaştığı günlerde İbn Teymiyye'nin de dediği gibi Hz. Peygamber'in bu vasiyetini duyanlardan hiç olmazsa birisi bunu açıklardı. Öyle anlaşılıyor ki, Şiîler daha sonraları Hum hadisi diye şöhret buldurdukları bu hadise bir vürut icat etmişler ve bunu Hum mevkiine ıtlak etmişlerdir. Zaten başta Şiîler olmak üzere hadis uyduranların metotlarından birisi de budur.[163]

Temel hadis kitaplarında yer alan rivayetlerin isnatlarını inceleyen başka bir araştırmacı, rivayetleri nakleden ravilerin -Ashâbtan olanlar da dâhil- tamamının Irak'ın Basra ve Kûfe gibi şehirlerine mensup olduklarını söylemekte ve ravilerin azımsanamayacak bir kısmının Şiî olduklarına dikkat çekmektedir.[164] Yazar, çoğunluğu Şiî olan kimselerden gelen ve nihayet Şîa'nın görüşünü destekleyen bu rivayetlerin Sünnî hadis kitaplarına nasıl girdiği sorusunu sorarak şöyle cevap vermiştir: "Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer vermediği, ancak Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi Sünnî hadis âlimleri tarafından kaydedilen bu rivayetler, belki de âlimlerimizin, Emevîlerin zaman zaman istibdat ve zulümle bir asra yakın sürdürdüğü Arap ırkçılığına karşı bir tepkileridir."[165]

162 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*, s. 27.
163 Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*, s. 32.
164 Ateş, s. 89.
165 Ateş, s. 90.

Olayın Vuku Sebebi

Olayın vuku sebebi olarak farklı olaylarla bağlantı kurulduğu görülmektedir. Bu iddiaları ve dayanaklarını kısaca ele almak, rivayeti tarihsel bağlamıyla ilişkilendirmek açısından önemlidir.

Yemen Seferi

Sünnî kaynakların bir kısmı, Hz. Peygamber'in Gadîr'deki sözleri söylemesinin sebebi olarak Hz. Ali'nin Yemen seferi sırasında meydana gelen bazı olayları zikrederler.

Yemen seferleriyle ilgili birkaç farklı rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerin bazılarına göre Yemen'deki ihtilafın sebebi, Hz. Ali'nin ganimet olarak alınan bir cariyeye yaklaşmasıdır. Cariye olayı yukarıda geçen Tirmizî'nin naklettiği rivayette de verilmiş; ancak olayın bir seriyye sırasında meydana geldiği söylenerek Yemen'den bahsedilmemiştir. Büreyde ise, Hz. Ali'nin cariyeye yaklaşmasından hoşlanmadığını ve Hz. Peygamber'in huzuruna girdiğinde olanları Resûlullah'a (s) anlattığını söyler. Resûlullah'ın (s) bu şikâyete cevap olarak "Hz. Ali'nin ganimet malının beşte birindeki hissesi, aldığı cariyeden daha çoktur." dediği belirtilmiştir.[166]

166 Buhârî, *Sahîh*, Matbaa-i Âmire, y.y. 1315, V, 110. Bu olay İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 104'te de anlatılmaktadır.

Yemen'de vuku bulduğu iddia edilen cariye meselesinden başka İbn Kesîr'de anlatılan ve Ebû Saîd el-Hudrî'ye dayandırılan bir rivayette ise, Hz. Ali'nin beraberindeki askerlerin zekât malından olan develere binme isteklerini reddettiği, hac için onlardan önce Mekke'ye gittiğinde yerine vekil olarak bıraktığı kişinin onların bu taleplerini yerine getirdiği, neticede Hz. Ali'nin onu azarladığı, bunun üzerine Medine'ye dönünce Hz. Ali'nin şikâyet edildiği belirtilmektedir. Bu rivayete göre şikâyete konu olan mesele, Müslümanların ortak malı olan develerin Hz. Ali tarafından kullandırılmamasıdır.[167] Yine bu seferle ilgili bir başka rivayette Hz. Ali'nin yerine vekil tayin ettiği kişinin askerlere elbise verdiği, Hz. Ali'nin ise hac ibadetini yerine getirdikten sonra askerleri karşılarken üzerlerinde gördüğü bu yeni elbiseleri çıkarttırdığı, bunun için Resûlullah'a (s) şikâyet edildiği ifade edilmektedir.[168]

Gadîr-i Hum olayının Yemen dönüşü geçen bir olayla izah edilmesinin sadece Muhammed Hamidullah ile Ebû Kevser'de görüldüğü ifade edilmektedir.[169] Hamidullah konuyla ilgili bölümde özetle şöyle demektedir: "Yemen seferi sırasında elde edilen ganimetlerin dağıtımından sonra devlet hazinesine ait kısmı muhafaza altına alındı ve bu malların da dağıtılması talebini Hz. Ali reddedince dönüş yolunda acı ve üzüntü veren bir takım şiddetli münakaşalar cereyan etti ve Resûlullah'ın (s) huzuruna varıldığında şikâyetler yapıldı. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s), birlik komutanı Hz. Ali'yi destekledi. Ancak olayın çalkalanmasının bir müddet daha sürmesi

167 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 105-106.
168 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 106.
169 Ersavaş, Ö. L., s. 28. Bu görüşü Hamidullah, I, 302, 678-679'da, Ebu Kevser, s. 14'te ileri sürmektedirler.

üzerine Resûlullah (s), Gadîr-i Hum denen yerde Sahabîlerine hitap etme lüzumunu hissetmiştir.[170]

Ancak çağdaş siyer yazarlarından başkaları da rivayeti Yemen seferiyle ilişkilendirmişlerdir. Muhammed Ebû Şehbe,[171] Martin Lings,[172] Ekrem Ziya Umerî[173] ve en-Nedvî[174] bunlardandır. Bu müelliflerden çok önceleri de Gadîr olayı ile Yemen seferi arasında bağlantı kuranlar olmuştur. Mesela İbn Kesîr,[175] Halebî,[176] Âlûsî[177] ve Reşîd Rıza[178] aynı görüştedirler.

İbn Kesîr şöyle demektedir: "Askerler arasında, Hz. Ali'nin onları zekât develerine binmekten menetmesi ve naibi tarafından kendilerine verilen elbiseleri onlardan geri almasından dolayı dedikodu arttı. Hz. Ali, yaptıklarından dolayı mazurdu; fakat hacılar arasında onunla ilgili söylentiler yayıldı. Bundan dolayı -Allah daha iyisini bilir- Resûlullah hac ibadetini tamamlayıp Medine'ye dönünce Gadîr-i Hum'da birçok insanın nefsinde meydana gelen şeyleri izale etmek için insanlara hutbe irat ederek Hz. Ali'nin suçsuz olduğunu söyledi, onun kadrini yüceltti ve faziletini belirtti."[179]

Hz. Ali'nin naibi tarafından elbiselerin dağıtıldığı ve bunların Hz. Ali tarafından geri alındığı, bunun üzerine Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e

170 Hamidullah, I, 678-679.
171 Ebû Şehbe, M., *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Şam 1409/1988, II, 580-581.
172 Lings, M., *İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. N. Şişman, İstanbul 1984, s. 498.
173 Umerî, E. Z., *Medine Toplumu*, çev. Nureddin Yıldız, İstanbul 1988, s. 300.
174 en-Nedvî, *el-Murtazâ*, Dımaşk 1409/1989, s. 53.
175 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 106, 208.
176 Halebî, III, 274.
177 Âlûsî, VI, 194.
178 Reşîd Rıza, VI, 465.
179 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 106.

şikâyet edildiği Ali Şeriati tarafından da anlatılmaktadır.[180] Ancak ona göre Resûlullah (s) hemen ayağa kalkarak onlara hitaben şöyle demiştir: "Ey insanlar! Ali'den şikâyetçi olmayın. Allah'a yemin ederim ki, Ali, Allah yolunda hiçbir şeyden pervası olmayandır."[181] Bununla birlikte Şeriati, Gadîr olayını ayrı olarak ele alır ve Yemen seferiyle bağlantı kurmaz.[182]

Konunun daha iyi anlaşılması için Yemen seferini Vâkıdî'nin anlatımından özetleyerek nakledelim: Hz. Ali, h. 10'da Hz. Peygamber tarafından Yemen'e 300 kişinin komutasında gönderilmiş ve buradan epey ganimet almıştı. Hz. Ali, ele geçirilen ganimetleri beş paya ayırarak kur'a çekti. Askerler Hz. Ali'den humusu[183] da kendilerine dağıtmasını istediler; fakat Hz. Ali buna yanaşmadı. Hz. Ali, beraberindeki askerlerle beraber Mekke'ye hareket etti. Futuk[184] köyüne vardıklarında Resûlullah'ın yanına yetişmek için acele etti ve yerine Ebû Râfi'i vekil bırakıp yola çıktı. Humus arasında Yemen kumaşından elbiseler de vardı. Diğer taraftan Hz. Ali, onların zekât develerine binmelerini de yasaklıyordu. Askerler, Hz. Ali'nin vekiline kendilerine elbise vermesini istediler. O da onlara ikişer elbise verdi. Hz. Ali, askerlerini Mekke'nin girişinde karşılarken giymiş oldukları el-

180 Şeriati, A.- Şehidî, C., *Doğumdan Hicrete Hicretten Vefata Siret*, çev. K. Güney, İstanbul 1991, s. 169.

181 Şeriati-Şehidî, s. 169. Şeriati, *Muhammed Kimdir* adlı kitabında olayı benzer şekilde anlattıktan sonra Peygamber(s)'in, "Ey halk! Ali'yi şikâyet etmeyin. Allah'a andolsun ki o Allah'ın zatından ve Allah yolunda kendisine şikâyet edilecek şeyden daha haşin ve serttir." dediği yazılmıştır (A. Şeriati, *Muhammed Kimdir*, çev. A. Seyidoğlu, Ankara 1988, s. 310). İfadelerdeki bu farklılık belki de mütercimlerin çevirilerinden kaynaklanmıştır. Ancak kitapların aslına bakma imkânımız olmamıştır.

182 Şeriati, A., *Muhammed Kimdir*, s. 322-323. Ayrıca bk. Şeriati-Şehidî, s. 182-183.

183 Kur'ân'da kime verileceği belirtilen, humustan ayrılan beşte birlik pay.

184 Futuk, Tâif'te bir köydür (Yâkût, IV, 235).

biseleri tanıdı. Bundan dolayı Ebû Râfi'i azarladı. Hatta bazılarının üzerinden elbiseleri çıkarıp aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in yanına gittiklerinde Ali'yi şikâyet ettiler. Hz. Peygamber hâdiseyi Hz. Ali'den sormuş, onu dinledikten sonra da susmuştu.[185]

İfk Hâdisesi

Bir rivayete göre Hz. Ali'nin İfk hâdisesinde Hz. Âişe hakkında söylediği sözler onu incitmişti. Bunu fırsat bilen münafıklar, Resûlullah'ın (s) Hz. Ali'ye küstüğü rivayetini yaydılar.[186] İşte konumuz olan hadis, bu olaylardan sonra söylenmiştir.

Üsâme'nin Sözleri

Birkaç Sünnî kaynakta ise hadisin vürut sebebi şöyle zikredilir: Üsâme, Hz. Ali'ye "Sen benim mevlâm değilsin; benim mevlâm Resûlullah'tır." dedi. Bunun üzerine Resûlullah, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." buyurdu.[187] Bu konuşmanın, ikisi arasında vuku bulan bir tartışmadan sonra meydana geldiği söylenir.[188]

***

Hz. Peygamber'in muvâlât hadisini, İfk hâdisesi veya Üsâme b. Zeyd'in sözü üzerine söylediğine dair Sünnî kaynakların çok azında bilgi verilmektedir. Asıl üzerinde durulan konu Hz. Ali'nin Yemen dönüşü, askerleriyle kendisi arasında meydana gelen ihtilaf üzerine, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi desteklemek amacıyla bu sözleri söylediğidir. Fakat şunu hemen belirtmek gerekir ki, Gadîr-i Hum'daki

185 Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Londra 1966, III, 1079-1081.
186 el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1408/1988, I, 185; Yılmaz, M. K., *Tabersî ve Tabatabaî'de İmamiye Tefsiri* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1985, s. 173.
187 İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, V, 228-229; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, VI, 217; Kurtubî, I, 184-185. Ayrıca bk. Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*, s. 29; Yılmaz, s. 172.
188 Kurtubî, I, 185.

konuşmayı nakleden kaynakların büyük çoğunluğu, -özellikle ilk kaynaklar- olayın, Yemen seferiyle bağlantılı olduğunu açık bir şekilde belirtmemektedirler. Bununla birlikte birbirlerinden farklı olan rivayetleri bir araya getirdiğimizde ortaya çıkan netice, Gadîr olayının Yemen seferi dönüşünde meydana gelen hâdiselerle ilgili olduğunu göstermektedir.

Şîa'nın iddiası olup bazı Sünnî yazarlarca da nakledilen diğer bir sebep, Mâide suresinin 67. ayetinin Hz. Peygamber'e Gadîr'deki konuşmasından önce indiğidir. Allah Teâlâ mezkûr ayette şöyle buyuruyor: "*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*" Bu ayetin nüzul sebebi üzerinde ileride durulacaktır.

Olayın Vukuunu Reddedenler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Gadîr olayının vukuunu reddedenler olduğu gibi[189] Gadîr günüyle ilgili olarak rivayet edilen birçok hadis, Ehl-i Sünnet âlimlerince mevzu kabul edilmiştir.[190]

Şîa'nın rivayetlerini reddedenlerden birisi İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye olay hakkındaki Şiî rivayetleri reddetmekle birlikte, Sünnîlerce nakledilmiş rivayetleri tamamen reddetmemekte, ancak bu rivayetleri zayıf bulduğunu ifade ederek Şiî rivayetlerle Sünnî rivayetleri böylece birbirinden ayırmaktadır.[191]

İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne* adlı eserinde olaya birkaç yerde değinmektedir. Gadîr olayı evvela Mâide suresinin 67. ayeti münasebetiyle zikredilmiştir. Burada çeşitli deliller ileri sürülerek -Sa'lebî'nin tefsirinden nakledilen bu rivayet- reddedilmektedir.[192] Yine Mâide suresinin 3. ayetiyle ilgili olarak Şîa'nın iddialarından bahsedilirken olaya değinilmekte ve Şiîler'in söz konusu ayetle ilgili görüşleri

189 Hatiboğlu, M. S., *Siyâsî-İctimâî Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1968, s. 36-37; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, II, 446.

190 Yılmaz, s. 171.

191 İbn Teymiyye'nin sözkonusu rivayetleri redettiği söylenmiştir. (Bk. Sofuoğlu, "Gadîr", s. 464; Ersavaş, s. 18). Ancak Sofuoğlu, başka yerde, "Müellif hadisin doğruluğunu kabul etmekle birlikte Gadîr hikâyesini şiddetle reddetmektedir." demektedir (Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*, s. 30).

192 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 9-15.

reddedilerek bu konudaki rivayetlerin mevzu olduğu söylenmektedir.[193] Müellif, burada hadisin, "Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak." kısmının hadis ilminde marifet sahibi olan kişilerin ittifakıyla yalan olduğunu belirtmektedir.[194] Bu bölümün "şüphesiz yalan olduğu"[195] başka yerde de geçmektedir.

"Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." bölümü için, "*Sahîh*lerde rivayet edilmemiş; fakat başka âlimlerce rivayet edilen hadislerdendir. İnsanlar sıhhati hususunda ihtilaf etmişlerdir. Buhârî, İbrahim el-Harbî ve hadis âlimlerinden bir grup tarafından bu hadise ta'n edildiği ve zayıf görüldüğü nakledilmiştir." demektedir.[196] İbn Teymiyye, sözünün devamında, "Deriz ki, eğer Peygamber (s) bunu söylemişse diyecek bir söz yok! Ancak eğer o bunu söylemişse bu sözle kesinlikle hilâfeti kastetmemiştir. Çünkü lafızda buna delâlet edecek bir şey yoktur. Bu büyük işe benzer şeylerin açık şekilde tebliğ edilmesi gerekir. Aynı zamanda sözün içinde, muradın hilâfet olduğuna delâlet edecek açık bir delil de bulunmamaktadır. Ayrıca mevlâ kelimesinin vali manasına kabul edilmesi de batıldır." demektedir.[197]

İbn Teymiyye, başka bir kitabında, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım! Ona dost olana dost ol." hadisine gelince, Tirmizî dışında diğer temel hadis kitaplarında böyle bir rivayet yoktur.[198] Hem Tirmizî'de de hadisin, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır." kısmı mevcuttur. Buna ilave olan kısım,

193 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 15-17.
194 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 16.
195 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 85.
196 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 86.
197 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 186-187.
198 Daha önce de geçtiği gibi, altı temel hadis kitabından olan Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce'de Gadîr hadisinin farklı varyantları yer almıştır.

hadisten değildir. Nitekim İmam Ahmed'e bu sorulmuş, "Kûfelilerin ilavesidir." karşılığını vermiştir. Bu ilavenin uydurma olduğu birkaç vecihle sahihtir." demektedir.[199] Müellif, aynı eserinde şöyle devam eder: "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." hadisine ta'n eden hadis ehli vardır. Mesela Buhârî ve başkaları onu tenkit etmişlerdir. Bazı hadis ehli ise, onun hasen olduğunu söylemişlerdir. Ama Resûlullah (s) böyle bir şey söylemişse bundan özel bir dostluk anlaşılmaz; aksine müşterek bir dostluk anlaşılır. O da müminler arasındaki iman dostluğudur. Muvâlât (dostluk) düşmanlığın zıddıdır. Şüphesiz başkalarına karşı müminlere muvâlât gereklidir.[200]

Elbânî, İbn Teymiyye'nin Gadîr hadisi hakkındaki değerlendirmesiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "İbn Teymiyye'nin hadisin birinci bölümünü zayıf kabul ettiğini, ikinci bölümünü ise yalan zannettiğini gördüm. Kanaatimce bu değerlendirme, hadislerin senetlerini cemedip onları incelemeden zayıf kabul etmekte acele davranmasının neticesi olan bir mübalağasıdır."[201]

Özet olarak diyebiliriz ki, İbn Teymiyye, Şiîler'in Mâide suresinin 67. ayeti ile 3. ayeti, Hâris olayı ve buna bağlı olarak Meâric suresinin 1-3. ayetleriyle ilgili iddialarını reddetmekte, Gadîr hadisinin birinci bölümü olan, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." kısmı için zayıf, "Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol." şeklindeki ikinci kısmı için uydurma demektedir.

Aliyyü'l-Kârî, *Mevzûât*'ında[202] Gadîr-i Hum adından bahsetmeksizin şöyle demektedir: "Mevzu hadislerin bazıları da Hz. Peygamber'in,

199 İbn Teymiyye, *İbn Teymiyye Külliyatı*, Çev. İ. H. Sezer vd., İstanbul 1986, IV, 338.
200 İbn Teymiyye, *Külliyat*, IV, 339.
201 Elbânî, *Silsile*, IV, 344.
202 Sofuoğlu, Aliyyü'l-Kârî'nin de Gadîr meselesinin Râfizîler tarafından uydurulduğunu beyan ettiğinden sözetmektedir (Sofuoğlu, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı*,

bütün Ashâb'ın huzurunda açıkça yaptığı bir şeyi, Ashâb'ın onu gizlemek için ittifak edip, yapmamalarına dair olan rivayetlerdir. Buna örnek olarak, taifelerin en yalancısının iddiasına göre, Hz. Peygamber (s) Veda haccı dönüşü bütün Sahâbîler'in huzurunda Hz. Ali'yi ayağa kaldırdı, ta ki herkes onu tanıdı. Sonra şöyle dedi: 'Bu benim vâsim, kardeşim ve benden sonra halifedir. Onu dinleyin ve ona itaat edin.' Sonra Ashâb'ın hepsi bunu gizlemek, değiştirmek ve muhalefet etmek için anlaştılar. Yalancıya Allah lanet etsin."[203]

Görüldüğü gibi yukarıda zikredilen sözlerin mevzu olduğunu söyleyen Aliyyü'l-Kârî'nin hareket noktası Ashâb'ın yalancılıkla ve gerçeği gizlemek hususunda ittifak etmekle itham edilmesidir. Bu tespit, mevzu hadisleri tanıma yollarından biridir. Müellifin mevzu olduğunu söylediği hadis, meşhur olan muvâlât hadisi değildir. Aliyyü'l-Kârî'nin yukarıda naklettiği sözler, zaten hiçbir Sünnî âlim tarafından Hz. Peygamber'e nispet edilmemiştir. Nitekim Gadîr hadisini kabul eden günümüz sünnî âlimlerinden Elbânî, "O, benden sonra halifemdir." sözlerinin yalan olduğunu söylemektedir.[204]

Ehl-i Sünnet âlimlerinin yanı sıra Mu'tezile de Hz. Ali'nin açıkça hilâfete getirildiğine dair hadisleri reddetmiştir.[205]

s. 30; aynı mlf., "Gadîr", s. 466).
203 Aliyyü'l-Kârî, *Mevzûât*, Dersaadet (t.y.), s. 109.
204 Elbânî, *Silsile*, IV, 344.
205 Bakan, s. 110.

Şiîlerin Bazı İddiaları

Yukarıda Şiîler'in Gadîr hadisi hakkındaki rivayetlerinin bir takım iddialar taşıdığını zikretmiştik. Şimdi bu iddiaların bazılarını ele alıp incelemeye çalışacağız.

Sekaleyn Hadisi

Gadîr olayı hakkında gerek Sünnî gerekse Şiî kaynaklı bazı rivayetlerde Sekaleyn hadisinin de aynı hutbede söylendiğine dair ifadeler yer almıştır. Daha önce verdiğimiz Müslim rivayetinden, Hum denilen yerde sadece Sekaleyn hadisinin söylendiği anlaşılmakta, muvâlât hadisine yer verilmemekteydi. Dârimî'nin *Sünen*'inde, Müslim'de geçen Zeyd b. Erkam hadisine benzer bir rivayet yine Zeyd'den, yer adı zikredilmeksizin nakledilmiştir.[206]

Ahmed b. Hanbel'de geçen ve Ebû Saîd el-Hudrî'ye dayandırılan rivayetlerde Gadîr'den bahsedilmeksizin Resûlullah'ın (s) şöyle dediği ifade edilmektedir: "Size iki ağır şey bırakıyorum. Birincisi diğerinden daha büyüktür. Allah'ın Kitabı ki, gökten yere uzanır. Ehl-i Beytim ıtratım. Bunlar havzda bana döndürülünceye kadar birbirinden ayrılmazlar."[207]

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen bir başka rivayette yukarıdaki rivayetten farklı olarak hadisin son kısmında Hz. Peygamber, "Latîf

206 ed-Dârimî, *Sünen*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye (t.y.), II, 431-423.
207 Ahmed b. Hanbel, III, 14, 26, 59.

ve Habîr olan bana bildirdi ki, onlar havzda bana döndürülünceye kadar birbirinden ayrılmazlar. Benden sonra onlara nasıl davranacağınıza dikkat edin." demektedir.[208]

İbn Teymiyye, Müslim hadisini ele alırken, bir grup Sünnî âlimin bu hadisle ıtratın yani Benû Hâşim'in dalâlet üzerine ittifak etmeyeceğini söylediklerini belirttikten sonra şöyle demektedir: "Müslim'deki hadisi Hz. Peygamber gerçekten söylemişse, bunda ancak Allah'ın Kitabına ittiba vasiyeti vardır. Bu, daha önce Veda haccında vasiyet edilen bir şeydir. Resûlullah, ıtrata ittibayı emretmemektedir. O, 'Ehl-i Beytim hakkında sizlere hatırlatırım.' demektedir. Ümmetin onları hatırlamaları, daha önce verilmesi emredilen atıyyeleri, hakları ve onlara zulümden imtinayı gerektirir. Bu ise, Gadîr-i Hum'dan önce açıklanmış bir emirdir."[209]

"Kur'ân ile ehl-i beytim havza döndürülünceye kadar birbirlerinden ayrılmazlar." sözü hakkında ise İbn Teymiyye'nin görüşü şöyledir: "Bu söz, ıtratın icmaının hüccet olduğuna delâlet eder. Fakat ıtrat Benû Hâşim'in tümü, Abbasoğulları, Alioğulları ve diğer Ebû Tâliboğullarıyla başkalarıdır. Ali, tek başına ıtrat değildir."[210]

Reşîd Rızâ, "Hz. Peygamber'in ıtratının, Allah Teâlâ'nın kendisine indirdiği kitaptan ayrılma konusunda icma etmeyeceğine, Kitâb ve ıtratın Resûlullah'ın (s) bize bıraktığı iki şey olduğuna, bununla ilgili hadisin Gadîr kıssasından başka yerde de sıhhat bulduğuna inanırız. Onlar bir iş üzerine icma ederlerse onu kabul eder ve ona tâbi oluruz. Bir iş hususunda ayrılığa düşerlerse onu Allah'a ve Resûlü'ne havale ederiz." demektedir.[211]

208 Ahmed b. Hanbel, III, 17.
209 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 85.
210 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 105.
211 Reşîd Rıza, VI, 367.

Ancak bu hadise benzer bir başka rivayette Resûlullah (s), "Size iki şey bırakıyorum. Bunlara tutunursanız dalâlete düşmezsiniz. Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in sünneti." demektedir.[212] Bazı kaynaklarda ise sadece, "Allah'ın Kitabı" lafzı yer almaktadır.[213]

Hadis, Sünnîler arasında Allah'ın Kitabına ve Resûlullah'ın sünnetine tutunulmasını vasiyet eden varyantlarıyla şöhret bulmuştur.

Menzile Hadisi

Gadîr'deki konuşma münasebetiyle Şiîlerce zikredilen hadislerden biri de menzile hadisidir. Sünnî hadis kitaplarının çoğunda yer alan hadisin sebeb-i vürudu şöyledir: Hz. Peygamber, Tebûk gazvesine giderken Hz. Ali'yi ailesine bakması için Medine'de yerine vekil bıraktı.

Bazı kaynaklar, Hz. Ali'nin Medine'ye vekil olarak bırakıldığını söylemektelerse de[214] onun Resûlullah'ın (s) ailesine bakmak üzere bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu sefer sırasında Medine'ye vekil olarak bırakılan kişi, Muhammed b. Mesleme'dir.[215]

Savaşa gidenlerle birlikte olamamak, Hz. Ali'ye ağır gelmişti. Bazı rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Ali'nin savaşa götürülmemesi Medine'de kalanlarca da yanlış yorumlanmıştı.[216] Kaynaklarımızda belirtildiğine göre Hz. Ali aleyhine dedikodu çıkaranlar münafıklardı.[217]

212 Mâlik b. Enes, *Muvatta*, thk. M. F. Abdülbâkî, Beyrut 1370/1951, II, 899; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, IV, 1461'de Resûlullah(s)'ın bu sözleri Vedâ hutbesinde nakledilmektedir.

213 İbn Mâce, II, 1025; Ebû Dâvud, *Sünen*, Ta'lîk: İzzet Ubeyd ed-De'âs, Adil Seyyid, Humus 1388-1394/1969-1974, II, 462. Ayrıca bk. Miras, K., *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 7. Basım, Ankara 1985, X, 398.

214 Kummî, I, 292-293; Kandemir, II, 378.

215 İbn Hişâm, IV, 173.

216 Nesâî, s. 50,60.

217 İbn Hişâm, IV, 1372; Kummî, I, 292-293.

Bu dedikodular üzerine Hz. Ali, Resûlullah'a (s) giderek, "Ey Allah'ın Resûlü! Beni kadın ve çocuklarla geride mi bırakıyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s), Hz. Ali'ye, "Sen bana karşı Harun'un Musa'ya karşı olan mertebesindeki gibi olmak istemez misin? Ancak şu var ki benden sonra Peygamber yoktur." buyurdu.[218]

Müfessir Kurtubî, söz konusu hadiste hilâfetin kastedilmediğini, Hz. Harun'un Hz. Musa'dan önce vefat ettiğini, Hz. Musa'nın halefinin Yuşa b. Nûn olduğunu söyler. Ona göre bununla hilâfet kastedilmiş olsaydı Hz. Peygamber, "Senin bana karşı durumun Yuşa'ın Musa'ya karşı olan durumu gibidir." derdi. Hz. Peygamber bununla, Hz. Ali'yi, hazır olduğunda ve gaybetinde yerine halef bıraktığını kastetmiştir. Tıpkı Musa Rabbiyle konuşmaya gittiği zaman Harun'un onun halifesi olması gibi.[219]

Kurtubî, benzer rivayetlerin -hemen hemen aynı lafızlarla- Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer için söylendiğini zikretmekteyse de,[220] bu rivayetlerin ciddi bir tahlile tabi tutularak söz konusu menzile hadisine alternatif olarak ortaya atılıp atılmadığının ortaya konması gerekir.

Hadisin Sünnî kaynaklarda geçen varyantları arasında bazı küçük farklılıklar olmakla birlikte olayın Tebûk seferi öncesi meydana geldiği ve Hz. Peygamber'in bu sözleriyle Hz. Ali'nin gönlünü almak istediği anlaşılmaktadır. Şiî müelliflerin naklettikleri rivayetlerde olayın, Tebûk'e giderken meydana geldiği söylenmiştir. Hz. Peygamber'in bu sözleri müteaddit defalar söylediğini iddia edenler de vardır.[221]

218 Ahmed b. Hanbel, I, 170, 177, 179, 182-183, 184, 185; III, 32. Ayrıca bk. Buhârî, V, 129; İbn Mâce, I, 42-43; Tirmizî, VI, 279; Nesâî, s. 50-61; Hâkim, III, 108.
219 Bk. Kurtubî, I, 185.
220 Kurtubî, I, 185.
221 Kummî, I, 293; Tabatabâî, VI, 48; Kazvînî, s. 303 vd.

Bu konuya son vermeden önce, Kummî'nin menzile hadisi olarak zikrettiği rivayeti nakletmek istiyoruz: "Harun'un Musa'ya karşı durumu gibi kardeşim olmayı, benim de senin kardeşin olmamı istemez misin? Bilmiş olun ki benden sonra nebi yoktur. Eğer benden sonra nebi olsaydı, bunun sen olduğunu söylerdim. Sen ümmetimde halifemsin. Sen benim dünyada ve ahirette vezirim ve kardeşimsin."[222]

Hz. Ömer'in Hz. Ali'yi Kutlaması

Şiîler'in, Hz. Ömer'in Gadîr'de meydana gelen gelişmelerin ardından Hz. Ali'yi tebrik ettiğini iddia ettiklerinden yukarıda bahsetmiştik. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konu hakkında Sünnî kaynaklarda yer alan en eski rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, daha önce zikri geçen konuşmayı yaptıktan sonra Hz. Ömer, Hz. Ali'yle karşılaşmış ve ona, "Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Bütün mümin ve müminelerin mevlâsı oldun." demiştir.[223]

Bir başka rivayette ise Hz. Ömer'in, "Oh! Oh! Ey Ebî Tâlib'in oğlu! Benim ve bütün Müslümanların mevlâsı oldun." dediği belirtilmiştir.[224] Ancak bu rivayetlerin Şîa kaynaklı olması muhtemeldir. Herhalde amaç Hz. Ali'nin velayetini Hz. Ömer'e tasdik ettirmektir.

Mâide Suresinin 3. Ayetinin Nüzûl Sebebi

Şiîler'in iddialarından birisi de, Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkında yaptığı konuşmadan sonra Mâide suresinin 3. ayetinin bir bölümü olan, "*Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.*" kısmının nazil olduğu hususudur.

222 Kummî, I, 293.
223 Ahmed b. Hanbel, IV, 281. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 210; Muttakî el-Hindî, XIII, 134-135.
224 Hatîbu'l-Bağdâdî, VIII, 290.

Sünnî kaynaklar, ayetin Veda haccında Arefe gününe rastlayan Cuma günü yatsı vakti[225] nazil olduğunu belirtmektedirler.[226] Kurtubî, Arefe günü olan Cuma gününde ikindiden sonra indiğine dair rivayetin daha sahih olduğu görüşündedir.[227] Ayetin pazartesi günü indiğini ve Mâide suresinin Medenî olduğunu söyleyenler de olmuştur.[228] Bundan sonra Hz. Peygamber'e helal veya haramla ilgili vahiy gelmediği belirtilir.[229]

Cumhura göre bundan kastedilen, farzların, helâl ve haramla ilgili emirlerin büyük bir kısmıdır. Derler ki, bu ayetten sonra da birçok ayet nazil olmuştur. Riba ayeti, kelâle[230] ayeti vb. gibi. Dinin büyük bir kısmı ve hac işi tamamlanmıştır. Çünkü bu yıl Müslümanlarla beraber müşrikler ve çıplak kimseler tavaf etmemiş; bütün insanlar Arefe'de vakfe yapmıştır.[231]

Kurtubî'nin de zikrettiği gibi, bazılarına göre bu ayetten müminlerin, müşrikler olmaksızın ve onlarla karışmaksızın haccetmeleri kastedilmiştir.[232] Ayetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber (s) sadece 81 gün yaşamıştır.[233]

Ayetin nüzul zamanı ile ilgili olarak Hz. Ömer ile bir Yahudi arasında geçen bir konuşmadan bahsedilir: Yahudilerden biri, Hz. Ömer'e, "Ey müminlerin emiri! Kitabınızda okuduğunuz bir ayet vardır ki eğer

225 el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 2. Basım, Mısır 1387/1968, s. 108'de ayetin Arafe günü ikindiden sonra Arafat'ta, Resûlullah(s) bineği el-Adbâ'nın üzerinde iken nâzil olduğu söylenmiştir.
226 Bk. Taberî, *Tefsîr*, VI, 53-54; Suyûtî, el-*İtkân*, thk. M. Ebü'l-Fadl İbrahim, Kahire 1387/1967, I, 52-53; İbn Kesîr, *Tefsir*, V, 2103-2104.
227 Kurtubî, VI, 42.
228 Taberî, *Tefsîr*, VI, 54.
229 Taberî, *Tefsîr*, VI, 51.
230 Babası ve çocuğu olmayan kimse.
231 Vefat eden, ancak babası ve çocuğu olmayan kimse.
232 Taberî, *Tefsîr*, VI, 52.
233 Taberî, *Tefsîr*, VI, 51-52.

biz Yahudilere inmiş olsaydı indiği günü bayram edinirdik." dedi. Hz. Ömer, "Hangi ayettir bu?" diye sordu. Yahudi, "Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinize nimetimi tamamladım." dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Allah'a and olsun ki bu ayetin Resûlullah'a hangi günde ve hangi saatte indiğini biliyorum. Yatsı vakti, Arefe gününde ve Cuma gününde nazil olmuştur." dedi.[234]

Buna benzer bir rivayet de İbn Abbâs ile ilgili olarak anlatılmaktadır: İbn Abbâs, söz konusu ayeti okudu, yanında bir Yahudi vardı. Yahudi, "Bu ayet bize indirilmiş olsaydı indiği günü bayram edinirdik." dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs, "Bu ayet, bir güne denk gelen iki bayramda nazil olmuştur. Cuma gününe rastlayan Arefe gününde." dedi.[235]

Taberî, "Ayetin nüzul zamanı hakkındaki rivayetlerin evlâsı, Ömer b. el-Hattâb'tan rivayet edilenidir." demektedir.[236] Suyûtî ise ayetin Mekke'de indiği halde Medenî ayetler hükmünde olduğunu ifade etmektedir.[237]

Şiîler'e göre ayet, Hz. Peygamber'in Gadîr'deki konuşmasından sonra indirilmiştir. Hz. Ali'nin velâyete naspedilmesiyle de din kemâle ermiş ve nimet tamamlanmıştır.[238]

Kummî'de geçen bir rivayete göre Allah Teâlâ'nın inzal buyurduğu son fariza velâyet olup bundan sonra herhangi bir fariza inmemiş; sonra da Mâide suresinin 3. ayeti nazil olmuştur.[239]

Hatta Şiî müfessir Tabatabâî, Allah Teâlâ'nın Mâide suresinin mezkûr ayetiyle birlikte velâyet işini de Arefe gününde indirdiğini,

234 el-Vâhidî, s. 108; Taberî, *Tefsîr*, VI, 53; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 177; Tirmizî, V, 160. Ayrıca bk. Kurtubî, VI, 42.
235 Tirmizî, V, 160-161; Vâhidî, s. 108; Taberî, *Tefsîr*, VI, 53.
236 Taberî, *Tefsîr*, VI, 54.
237 Suyûtî, *İtkân*, I, 49.
238 Tabersî, *Mecma*, II, 246; Tabatabâî, V, 181-182.
239 Kummî, I, 162; krş. Tabatabâî, V, 200.

fakat Hz. Peygamber'in ayetleri Arefe gününde tilâvet ederek velâyetin açıklanmasını Gadîr-i Hum'a geciktirmiş olabileceğini mümkün görmektedir.[240]

Küleynî'nin naklettiği bir rivayette, İmam Rıza'ya atfedilen sözlerde, Mâide suresinin 3. ayetinin Veda haccında indirildiği, imametin dini tamamlayan işlerden olduğu belirtilir. Buna göre Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi alem ve imam seçmiştir. Allah'ın, dinini tamamlamadığına inanan kimse Allah'ın Kitabı'nı reddetmiş olur. Allah'ın Kitabını reddeden kimse ise kâfir olur.[241]

İbn Teymiyye, Şîa'nın bu konudaki kanaatlerini reddettiği gibi[242] Râzî de tefsirinde bu ayetle ilgili Şiî görüşe karşı çıkmaktadır.[243] Suyûtî, ayetin Gadîr-i Hum'da indiğine dair rivayetlerin sahih olmadığını belirtmektedir.[244]

Mâide Suresinin 67. Ayetinin Nüzûl Sebebi

Yukarıda, Şiîler'in bu ayetin Gadîr olayıyla ilgili olarak nazil olduğunu söylediklerinden bahsetmiştik. Taberî, tefsirinde ayetin Mâide suresinde kendileriyle ilgili kıssalar anlatılan ehl-i kitâbtan Yahudi ve Hristiyanlara tebliğ için nazil olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı eserinde bu ayetin nüzulünden sonra Resûlullah'ın (s), "Artık beni beklemeyin. Rabbim beni korumuştur." dediğine dair birçok rivayet nakledilmiştir. Bir bedevînin Resûlullah'ı (s) öldürmek istemesi üzerine ya da Hz. Peygamber'in Kureyş'ten çekindiği için Allah'ın bu ayetle ona güven verdiğine dair rivayetler de vardır.[245]

240 Tabatabâî, V, 196.
241 Küleynî, I, 199.
242 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 15-17.
243 er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Kum (t.y.), XI, 139.
244 Suyûtî, *İtkân*, I, 52-53.
245 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, Beyrut 1972, VI, 198-199.

Tirmizî'nin naklettiği bir hadiste Hz. Âişe şöyle demektedir: "Peygamber (s), (muhafızlar) tarafından korunurdu. Nihayet '*Allah seni insanlardan korur.*' ayeti indi; bunun üzerine Peygamber (s), kümbetten başını çıkararak, 'Ey insanlar dağılın! Çünkü Allah beni korudu.' buyurdu."[246] Tirmizî'nin garib olarak nitelediği bu rivayete benzer nakiller başka kitaplarda da yer almıştır.[247]

Bir rivayete göre bekçilik hâdisesi, hicretten önce Mekke'de meydana gelmiştir. İbn Abbâs'tan naklen verilen rivayete göre, Resûlullah (s), korunuyordu ve Ebû Tâlib ayet ininceye kadar kendisini korumak üzere Benû Hâşim'den bazı kişiler gönderiyordu. Ayetin inmesinden sonra amcası onu koruyacak kimseler göndermek istedi. Resûlullah (s), "Ey amcacığım! Allah beni cinlerden ve insanlardan korumuştur." dedi.[248] Ancak söz konusu rivayet, bu ayetin Mekkî olduğu anlamına gelir ki, Mâide suresinin Medenî olduğu üzerinde icma vardır. Diğer taraftan Müslim'de geçen rivayetler, bu ayetin Medenî olduğunu göstermektedir.[249]

Yine Vâhidî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (s), şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ beni risaletle görevlendirdiğinde çok sıkıldım ve insanların birçoğunun beni yalanlayacağını anladım." Resûlullah (s), Kureyş'ten, Yahudilerden ve Hristiyanlardan çekiniyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.[250]

246 Tirmizî, V, 162.
247 Vâhidî, s. 115; Abdülfettâh el-Kâdî, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl*, çev. S. Akdemir, Ankara 1986, s. 161; İbn Kesîr, *Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, çev. B. Karlığa, B. Çetiner, İstanbul 1983, V, 2419-2420; Râzî, IX, 158.
248 Vâhidî, s. 115-116; Kurtubî, VI, 158; Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Kahire 1986, s. 80.
249 Bk. Kurtubî, VI, 158.
250 Vâhidî, s. 115.

Râzî, söz konusu ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak zikredilen görüşleri bir araya toplayarak şöyle sıralamıştır:

1) Ayet, Yahudilerle ilgili olarak bu ayetten daha önce geçmiş olan recm ve kısas hakkında nazil olmuştur.
2) Yahudilerin dini ayıplamaları, din ile alay etmeleri ve Hz. Peygamber'in onlara karşı sükût etmesi üzerine nazil olmuştur.
3) Tahyîr[251] ayeti, yani *"Ey Peygamber! Zevcelerine de ki: 'Eğer dünya hayatını ve onun zînetlerini arzu ediyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim ve hepinizi güzellikle salıvereyim. Yok, eğer Allah ve Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki, Allah içinizden güzellik edenlere pek büyük bir ecir hazırlamıştır.'"*[252] ayeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber, hanımlarının dünyayı seçmelerinden korkarak bu ayeti onlara bildirmedi. Bunun üzerine ayet nazil oldu.
4) Ayet, Zeyd b. Hârise (r) ile Zeyneb bt. Cahş'ın (r) durumu hakkında nazil olmuştur.
5) Bu ayet, cihat hakkında nazil olmuştur. Çünkü münafıklar cihattan hoşlanmadıkları için Hz. Peygamber (s) onları zaman zaman cihada teşvik etmiyordu.
6) Cenab-ı Hakk'ın, *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da haddi aşarak, bilmeksizin Allah'a söverler."*[253] ayeti nazil olduğu zaman, Hz. Peygamber müşriklerin ilahlarını ayıplamaktan vazgeçti. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu ve Allah, "*tebliğ et...*" yani "Onların ilahlarının ayıplarını söylemeye devam et ve onlardan gizleme. Çünkü Allah, mutlaka seni onlardan korur." demiştir.

251 İki şeyden birini seçme hususunda serbest bırakma.
252 *Ahzâb* 33/28-29.
253 *En'âm* 6/108.

7) Bu ayet, Müslümanların hakları hususunda nazil olmuştur. Çünkü Resûlullah (s), Veda haccında çeşitli hükümleri ve haccın menâsikini beyan ederken, "Tebliğ ettim mi?" diye sormuş, Müslümanlar da "Evet!" demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de, "Allah'ım, şahit ol!" demişti.

8) Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, bir yolculuğunda bir ağacın altında konakladı ve kılıcını ağaca astı. O uyurken bir bedevî geldi; Hz. Peygamber'in kılıcını alıp kınından çıkardı ve "Ey Muhammed! Seni elimden kim kurtaracak?" dedi. Hz. Peygamber, "Allah!" diye cevapladı. Bunun üzerine, Allah Teâlâ bu ayeti indirip, onu insanlardan koruduğunu beyan buyurdu.[254]

9) Hz. Peygamber, Kureyşliler'den Yahudilerden ve Hristiyanlardan çekiniyordu. İşte bundan dolayı Allah, bu ayetle onun kalbindeki korkuyu giderdi.

10) Ayet, Hz. Ali'nin fazileti hakkında nazil olmuştur. Bu ayet nazil olduğu zaman Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin elini tuttu ve "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol." buyurdu. Hz. Ömer, Hz. Ali ile karşılaştı ve "Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Ne mutlu sana! Benim ve kadın erkek bütün müminlerin dostu oldun." dedi. Bu, İbn Abbâs, el-Berâ b. Âzib ve Muhammed b. Ali'nin görüşüdür.[255]

Müfessir Râzî, bütün bu görüşleri sıraladıktan sonra şöyle demektedir: "Bil ki, bu rivayetler çok ise de, evlâ olan bu ayeti, 'Allah'ın Hz. Muhammed'i Yahudilerin ve Hristiyanların hile ve tuzaklarından

254 Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Hadîslerle Kurân-ı Kerîm Tefsiri*, V, 2421.
255 Ayetin Hz. Ali hakkında Gadîr-i Hum'da nâzil olduğu Vâhidî, s. 115'te de nakledilmiştir.

emin kılıp, onlara hiç aldırmadan tebliğini yapmasını emrettiği' manasına hamletmektir. Çünkü bu ayetten önceki ve sonraki birçok ayet, Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili olduğuna göre bu aradaki tek ayeti öncesine ve sonrasına uygun düşmeyen bir manaya hamletmek imkânsız olur."[256]

İbn Abbâs, "Ayetin manası, 'Rabbinden sana indirilenlerin hepsini tebliğ et. Eğer onlardan bir şey gizlersen, elçiliğini yerine getirmemiş olursun.' şeklindedir. Bu, peygamber ve ümmetinden hamele-i ilim olanların Allah'ın şeriatından herhangi bir şeyi gizlememeleri için bir tediptir." der.[257]

Yukarıda da geçtiği gibi Şiîler, bu ayetin, Hz. Ali'nin velâyetinin tebliğ edilmesi için indirildiğini kabul ederler.[258] Bir rivayete göre Allah Teâlâ Hz. Peygamber'den Hz. Ali'nin velâyetini bildirmesini vahyetmiş; ancak Resûlullah (s), bu durumun Ashâb'ından bazılarına ağır geleceğini düşünerek bu emri bildirmemiş; bunun üzerine söz konusu ayet nazil olmuştur.[259] Benzer bir rivayet ayetin Veda haccında nazil olduğu hususuna da işaret etmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'e, Hz. Ali'nin velâyeti veda haccında bildirildiği halde "davete zarar dokunur" gerekçesiyle bunu tebliğ etmekten çekinmiş; bunun üzerine Mâide suresinin 67. ayeti nazil olmuştur.[260]

Ebû Hüreyre'ye dayandırılan bir rivayette Resûlullah'ın (s) şöyle dediği iddia edilmektedir: "Yedi gök semaya çıkarıldığım gece Arş'ın altından 'Şüphesiz Ali hidayetin ayeti ve bana inananların sevgilisidir. Onu tebliğ et.' şeklinde bir nidâ işittim." Peygamber, semadan

256 Râzî, XII, 49-50 = (çev. S. Yıldırım vd., Ankara 1990, IX, 156-158).
257 Kurtubî, VI, 157.
258 Tabâtabâî, VI, 59; Tabersî, *İ'lâm*, s. 138; Kazvînî, s. 335.
259 Tabersî, *Mecma*, II, 344.
260 Yılmaz, s. 166.

inince kendisine bu olay unutturuldu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Mâide suresinin 67. ayetini indirdi.[261]

Bundan başka Hz. Peygamber'in miraca çıktığında Arş'ın altından Ali b. Ebî Tâlib'in hidayet bayrağı olduğunu işittiği, fakat yeryüzüne inince bunu gizlediği de rivayet edilmiştir.[262]

Sünnî bazı âlimler, ayetin Hz. Ali'nin velâyeti hakkında nazil olduğunu iddia eden Şîa'ya karşı çıkmışlardır. Bunlardan biri İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye, olayı Hâris b. en-Nu'mân hakkında anlatılan ve ileride bahis mevzuu edeceğimiz meseleyle birlikte naklettikten sonra, "bunun en büyük yalan ve iftira olduğunu" söylemektedir.[263] Ona göre Kur'ân'ın bu lafzı, yani "*...sana Rabbinden indirileni tebliğ et...*" ayeti, Hz. Peygamber'e Rabbinden indirilenlerin bütününü kapsayan genel bir lafız olup, muayyen bir şeye delâlet etmez.[264]

Âlûsî, Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin faziletini belirtip Yemen'de arkadaşlarının kendileri için zulüm, sıkıntı ve cimrilik olarak telakki ettikleri adil davranışındaki suçsuzluğunu beyan etmek üzere konuştuğunu söyledikten sonra, Şîa'nın bu ayetin Hz. Ali'nin hilâfetiyle ilgili olarak nazil olduğuna dair ileri sürdükleri görüşünü reddetmektedir.[265] Reşîd Rızâ'da da ayetin Mekke döneminde nazil olduğu şeklinde bir kanaat mevcuttur.[266]

Hâris Olayı ve Meâric Suresinin İlk Ayetleri

Şîa'nın Gadîr olayıyla ilgili olarak ortaya attığı iddialardan biri de el-Hâris b. en-Nu'mân'ın başına gelenlerdir. Olay daha önce anlatıldığı

261 Tabatabâî, VI, 59.
262 Bk. Sofuoğlu, *Şia'nın Hadîs Anlayışı*, s. 25; aynı mlf., "Gadîr", s. 462.
263 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 10.
264 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 14.
265 Âlûsî, VI, 189-197.
266 Reşîd Rıza, V, 467-473.

için sadece önemli yerlerini özetleyerek nakledelim: Hâris, Ebtah denen yerde Hz. Peygamber'e gelerek Hz. Ali hakkında söylediği şeylerin kendisinden mi, yoksa Allah'tan mı olduğunu sorduktan sonra Hz. Peygamber'in Allah'tan olduğunu belirtmesi üzerine, onun yanından ayrılıp bineğine giderken, "Allah'ım! Muhammed'in dediği doğru ise üzerimize gökten taş yağdır veya bize elim bir azap ver." diye beddua etti. Bunun üzerine bineğine varamadan, Allah'ın gökten indirdiği bir taş kafasından girerek dübüründen çıktı ve öldü. Şiîler'e göre bu olaydan sonra Allah Teâlâ Meâric suresinin ilk üç ayeti olan, "*Bir istekli yükselme derecelerinin sahibi olan Allah katından inkârcılara gelecek ve hiç kimsenin savamayacağı azabı istedi.*" ayetleri nazil oldu.

Hemen belirtelim ki, Şiî müfessir Kummî, ayetin nüzul sebebini anlatırken Hâris olayına değinmemektedir. Onun anlatımına göre ayetin nüzul sebebi olarak gelen rivayetlerde şu görüşler yer almıştır:

1) Ebû Cafer ayetin manası hakkında şunları söylemiştir: Mağrib tarafından bir ateş çıkar ve Sa'd b. Hemmâm'ın mescitlerinin yanındaki evlerine ulaşıncaya kadar bir melek o ateşi sürer. Ateş, Ümeyyeoğullarının hiçbir evini ve ehlini yakmadan bırakmaz. Âl-i Muhammed'e zulüm bulunan hiçbir evi yakmadan bırakmaz. İşte bu Mehdi'dir.
2) Ebû Cehil'in Bedir'de Hz. Peygamber için yaptığı bir beddua için nazil olmuştur.
3) Bir kişi vasiler ve Kadir gecesinin durumu hakkında soru sordu; bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.[267]

267 Kummî, II, 385-386.

Sünnîler'e göre ayet en-Nadr b. el-Hâris ile ilgili olarak inmiştir. Çünkü o, "Ey Allah'ım! Eğer bu (kitap) senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap ver."[268] diyerek kendisine beddua etmiş ve azabı istemiştir. O, Bedir günü öldürülmüş ve onunla ilgili olarak bu ayetler nazil olmuştur.[269] Benzer bir rivayeti Şiî müfessir Tabersî de nakletmektedir.[270]

Ebü's-Su'ûd Efendi, bu ayetin nüzul sebebinden bahsederken üç kişinin adını vermektedir. Bunlar en-Nadr b. el-Hâris, Ebû Cehil ve el-Hâris b. en-Nu'mân'dır. Daha önce zikri geçen Mâide suresinin 3. ve 67. ayetleriyle ilgili izahında Gadîr-i Hum olayına değinmeyen müellif,[271] burada Meâric suresinin Mekkî olduğunu söyledikten sonra söz konusu ayetlerin nüzul sebeplerinden biri olarak el-Hâris olayının zikredildiğini belirtmiştir. Ancak el-Hâris b. en-Nu'mân'ı sonda zikretmiş olması, onun bu görüşü daha zayıf gördüğünün bir işareti olarak kabul edebilir. Aslında burada Ebü's-Su'ûd için önemli olan, kişinin kim olduğu değil, bir kâfirin alay edercesine istediği azabın vuku bulmuş olmasıdır. Ayetteki mâzi sîgası, azabın vukuunun tahakkuk ettiğine delildir. Eğer kastedilen dünya azabı ise en-Nadr, Bedir günü öldürülmüş, Hâris'in başına gelenler ise yukarıda geçmiştir. Eğer azap ahirette ise bu da cehennem azabıdır.[272]

Hâris hakkındaki rivayetlerin yalan olduğunu söyleyen İbn Teymiyye, onun Hz. Peygamber'in yanına Ebtah'tayken geldiğinin söylendiğini bu yerin ise Mekke'de olduğunu belirtmektedir. Oysa Hz.

268 *Enfâl* 8/32.
269 Vâhidî, s. 250; Râzî, XXX, 121; Abdülfettâh el-Kâdî, s.405.
270 Tabersî, *Mecma*, V, 529.
271 Ebü's-Su'ûd, *Tefsîr*, Kahire (t.y.), III, 61.
272 Ebü's-Su'ûd, IX, 29.

Peygamber, Veda haccından sonra kısa bir süre yaşamış ve Mekke'ye bir daha geri dönmemiştir. Meâric suresi ise Mekkî olup Gadîr-i Hum olayından 10 küsur sene önce inmiştir. "*Ey Allah'ım! Eğer bu, senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap ver.*" ayeti ise Enfâl suresinde olup bu sure ittifakla Gadîr-i Hum'dan yıllarca önce Bedir'de nazil olmuştur. Ayrıca el-Hâris b. en-Nu'mân'ın adı Ashâb arasında zikredilmez.[273]

Reşîd Rıza da Hâris olayının mevzu olduğunu belirttikten sonra İbn Teymiyye'nin söylediklerine benzer delilleri ileri sürmüştür.[274]

Şiî müfessir Tabatabâî, *Tefsîru'l-Menâr*'daki ifadelerde önyargı olduğunu söyledikten sonra ileri sürülen delillere cevap vermektedir. Ona göre Meâric suresinin Mekkî olması, bütün ayetlerinin Mekkî olmasını gerektirmez. Mâide suresi Medenî olduğu halde 67. ayetinin Mekke'de indiği birçok müfessir tarafından söylenmiştir. Medenî bir sureye Mekkî bir ayetin vaz'edilmesi câiz olduğu gibi Mekkî bir sureye (yani Meâric suresine) Medenî bir ayet vaz'edilebilir. Müellif, Enfâl suresiyle ilgili görüşleri de reddettikten sonra, "Rivayetin zahirinden el-Hâris b. en-Nu'mân'ın Müslüman olduğu ve irtidat ettiği anlaşılıyor ve o, Sahabîler arasında bilinmiyor." sözlerinde de önyargı olduğunu ve hiç kimsenin Hz. Peygamber'i her gören ya da inandıktan sonra irtidat eden kişilerin adlarını zapt ettiğinin iddia edilemeyeceğini söyler. Reşîd Rıza'nın Ebtah adını Mekke'deki yerin özel adı olarak kabul ettiğini, Ebtah'ın kumlu yer anlamındaki genel manasına hamledilmediğini belirttikten sonra, Ebtah'ın zikrinin geçmediği rivayetlerin de mevcudiyeti ifade edilir. Müellif,

273 İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV, 13-14.
274 Reşîd Rıza, VI, 464.

nihayet şöyle der: "Bütün bunlardan sonra, rivayet âhâd haberlerden olup mütevatir haberlerden değildir ve vuku bulduğuna dair kesin bir karine yoktur.[275]

Görüldüğü gibi olayla ilgili eleştirileri reddeden Tabatabâî de bu konudaki rivayetlerin zayıflığına işaret etmektedir.

275 Tabatabâî, VI, 55-57.

Değerlendirme

Gadîr-i Hum olayıyla ilgili Sünnîler'le Şiîler'in inanç ve kanaatleri çok farklı olup bunları uzlaştırmak, çok zor bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

Şiîler'in rivayetlerini ele aldığımızda birçok mübalağa ile karşılaşırız. Mesela Kur'ân'la Gadîr-i Hum olayı arasında bağlantı kurulur. Tarafsız bir gözle incelendiğinde, literal anlamından hareketle Mâide suresinin 67. ayetiyle olay arasında bağlantı kurmak gerçekten zordur. Birisi ortaya çıkıp, "Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e Ebû Bekr'in hilâfetini tebliğ etmesi için bu ayeti indirdi." şeklinde bir iddia ileri sürüp, Mâide suresinin 3. ayetinin de Hz. Ebû Bekr'in velâyetinin ilanından sonra indiğini söyleyecek olursa, Şiîler'in bu konudaki iddialarından daha tutarsız olmaz. Çünkü ayetlerde Hz. Ebû Bekr'in hilâfetine dair bir beyyine bulunmadığı gibi, Hz. Ali'nin hilâfetine işaret eden bir delil de yoktur. Bu, sadece zikrettiğimiz ayetler için değil, bütün Kur'ân-ı Kerîm için söz konusudur. Eğer Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Ali'nin hilâfeti arasında bağlar kurulacaksa bu, ancak Kur'ân'ın batınî yorumlarıyla mümkün olur. Böyle bir yorumla Allah'ın indirdiği kitaba tamamen muhalif bir sonuca da ulaşılabilir.

Şiîler'in olayla ilgili diğer bir mübalağaları, el-Hâris b. en-Nu'mân olayıdır. Bu olay, gerçekten meydana gelmiş olsaydı İslâm

tarihindeki en meşhur olaylardan biri olması gerekirdi. Ayrıca olayın anlatımında da çelişkiler olduğu açıktır. Gerek Hâris adı üzerinde, gerekse olayın meydana geldiği yer olarak zikredilen Ebtah ismi etrafında bazı tartışmaların olduğunu daha önce belirtmiştik. Ebtah adından Mekke'deki yerin kastedilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü Mekke'deki yer, bu adla bilindiği için ayrıca açıklama gerektirmez. Ama Ebtah adı genel manasıyla kullanılmış olsaydı, hangi yerdeki kumluğun kastedildiği belirtilirdi. Diğer taraftan Hâris olayı ile Meâric suresi arasında bağlantı kurulması da güçtür. Yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi ayetin nüzul sebebine dair rivayetler farklı bilgiler vermektedir.

Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum'da yaptığı konuşmayı nakleden Şiî rivayetlerin metinleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gerçekten Hz. Peygamber, Şîa'nın söylediğini iddia ettikleri sözleri Ashâb'ına söylemiş olsaydı, onların Hz. Ali'yi hilâfete getirmemeleri için bir sebep olmazdı. Sahâbenin Hz. Ali'ye haksızlık yaptıkları veya onun hakkı olan hilâfeti vermedikleri hususu ile ilgili iddialar, gerçeklere uymamaktadır. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi halefi olarak tayin etseydi Sahabîler neden Hâşimoğullarından daha zayıf bir kabileden olan Hz. Ebû Bekr'i halife seçeceklerdi? Her konuda Hz. Peygamber'e itaat eden Sahâbeye böyle bir suçlamada bulunmak haksızlıktır. Kaldı ki, nakledilen bazı rivayetler Hz. Peygamber'in vefatından önce hiç kimseyi yerine halife olarak tayin etmediğini göstermektedir.

Bilindiği gibi, Hz. Abbâs, Resûlullah (s) hasta iken Hz. Ali'ye giderek, imametin kimde olacağını Hz. Peygamber'den öğrenmesini, eğer kendilerindeyse bunu bilip insanlara bildireceklerini söyler. Hz. Ali de imametin kendilerine verilmemesi halinde Müslümanların onlara

bunu bir daha asla vermeyeceklerini söyleyerek, Hz. Peygamber'e bunu sormamanın daha doğru olacağı şeklinde kanaatini belirtir.[276]

Bir başka rivayette, Hz. Ali'ye Resûlullah'ın (s) onlara özel bir hak tanıyıp tanımadığı sorulur, o da "Resûlullah (s), bize bütün insanların umumuna şamil kılmadığı bir hak tanımamıştır." şeklinde cevap verir.[277]

Hz. Ali, kendisini hilâfete layık bir aday olarak görmekle beraber, Sünnî kaynaklara göre ne ilk halife seçiminde, ne de başka bir yerde Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum'da onu halefi tayin ettiğine dair bir delil ileri sürmemiştir. Hz. Ali'nin hilâfet hakkıyla ilgili bazı konuşmalarını da ihtiva eden *Nehcü'l-Belâğa* adlı eserde Gadîr olayını bahis konusu bile etmemektedir.

Hz. Ömer'in Hz. Ali'yi kutladığı rivayeti de "Gadîr'de Hz. Ali'nin velâyetinin tebliğ edildiği" mübalağasının bir devamıdır. Güya Hz. Ömer onun hilâfetini kutlamış, fakat daha üç ay bile geçmeden Hz. Ebû Bekr'in seçilmesinde en faal rolü oynamıştır! Bu çelişki, adaletli yönetimiyle hakkın sembolü olan bir halifeden değil, vasat bir Müslümandan bile beklenemez.

Esasen Şiîler'in iddiaları olan bu olayların bazı Sünnî kaynaklarda mevzubahis edilmesi, olayın doğruluğu için delil kabul edilemez. Mesela Hâris olayı, Hz. Ömer'in Hz. Ali'yi kutlaması gibi rivayetler nadiren de olsa bazı Sünnî kaynaklarda yer almıştır. Ancak şunu hemen belirtelim ki, siyasî konular gibi ihtilaflı meselelerden bahseden rivayetler hususunda kesin bir Sünnî-Şiî ayırımı yapabilmek mümkün değildir. Gerek bu mezheplere, gerekse diğer mezheplere mensup âlimlerin birbirlerinden nakiller yaptıkları bilinen

276 Buhârî, VII, 136-137.
277 Rivayetin tam metni için bk. Ahmed b. Hanbel, I, 118, 119, 151, 152.

bir husustur. Taberî'nin en önemli kaynağı olan Ebû Mihnef Lût b. Yahya (157/ 774) Şiî bir müelliftir.

Öte yandan bazı âlimlerimiz, eserlerinde uyguladıkları metot gereği bir olay ya da konu hakkında kendilerine ulaşan bütün rivayetleri nakletmişlerdir. Bunun için Şiîler'in bazı iddialarına eserlerinde yer vermişlerdir. Mesela yukarıda kendisinden nakil yaptığımız Râzî, Mâide suresinin 67. ayetinin nüzul sebebiyle ilgili bütün rivayetleri verdikten sonra kendi görüşünü belirtmiştir. Râzî'nin Gadîr olayıyla ilgili rivayetlerin mevcudiyetinden bahsetmesi, olayın meydana geldiğini kabul ettiği anlamına gelmez.

Mezhep taassubunun odak noktalarından biri olan hilâfet meselesi ile ilgili çok hadis uydurulmuştur. Sünnî kaynakların bazılarına da geçen bu uydurma hadisler âlimlerin büyük çabalarına rağmen gözden kaçabilmiştir. Özellikle senet tenkidi üzerinde duran hadis bilginleri, bazen metin tenkidini ihmal ettikleri için zaman zaman aynı meseleye dair birbirini nakzeden iki farklı rivayete yer verebilmekte ve ikisine de sahih diyebilmektedirler. Eğer Resûlullah (s) bir yerde herhangi bir şey söylemişse, bunun birkaç değişik ifadeyle söylenmiş olması mümkün değildir. Ancak senet bakımından sahih olan farklı rivayetlerden birini tercih etmek ve bu konuda isabetli karar verebilmek gerçekten güçtür. Çünkü konuşmadan ibaret olan bu vakıaların doğruluğunu, elimizdeki rivayetlerden başka destekleyecek delil bulunmamaktadır.

Gadîr-i Hum olayıyla ilgili Sünnî rivayetler arasında da bazı farklılıklar olduğunu daha önce zikretmiştik. Bütün bu farklılıklara rağmen Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum'da Ashâbıyla konuşmadığını gösterecek bir delil yoktur. Bunun için biz de İbn Teymiyye'nin dediği gibi "Eğer Hz. Peygamber bunu söylemişse diyecek bir şey yok!" sözüyle başlamak istiyoruz.

Kanaatimiz şudur ki; Hz. Peygamber, Hz. Ali ile askerleri arasında Yemen'de geçen bazı anlaşmazlıkları çözmek için askerlerin dönüşünden hemen sonra gerekeni yapmıştır. Fakat olay, Medine'ye doğru yola çıktıktan sonra tekrar gündeme gelmiş ve konaklama yeri olan Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber, ihtilafın tekrar gündeme getirildiğinden haberdar edilmiştir. Hz. Ali'nin bu şekilde eleştirilmesi, vefatının yakın olduğunu hisseden Peygamberimiz'e yakınlarıyla ilgili bir şeyler söyleme ihtiyacı da hissettirmiş olabilir. Bunun için Hz. Ali'yi öven bazı şeyler söyleyerek onun haklılığını belirtmiş; bu arada kendisinden sonra ehl-i beytini yani ailesini Müslümanlara emanet ettiğini, onları korumalarını hatırlatmıştır.

Hz. Peygamber'in bu konuşmasını beraberinde bulunan herkese hutbe olarak söylemiş olduğu meselesi açık değildir. Muhtemelen Hz. Peygamber bu sözleri Hz. Ali ve ihtilaf halinde olduğu kişiler ile yanındakilere yani meclisinde bulunanlara söylemiştir. Hz. Ali'nin Rahabe'de Müslümanlardan şahitlik yapmalarını istediği zaman, olayı gördüğünü söyleyenlerin az olması bu kanaatimizi desteklemektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin böyle bir şahitlik istemeye ihtiyaç hissetmesi, Hz. Peygamber'in Gadîr'de bulunanların hepsine hitap etmediğini, ancak söylediklerinin etrafında bulunanlar tarafından duyulduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber, bir hutbe irat etmiş olsaydı ve beraberindekilerin hepsi duymuş olsalardı, Hz. Ali'nin böyle bir şahitlik istemeye ihtiyaç duyması gerekmezdi. Kaldı ki Resûlullah (s), orada bir hutbe irat etmiş olsaydı, söylediği sözlerin Sünnî hadis kaynaklarında daha fazla yer alması da kaçınılmaz olurdu.

Muhtemeldir ki, Hz. Peygamber'in Gadîr'de söylediklerini duyanlar az olduğu için Hz. Ali ile ilgili sözlerin söylenip söylenmediği tartışılmış; bunun üzerine Hz. Ali olaya muttali olanların şahitlik

yapmalarını istemiştir. Bazı metinlerde geçen "hutbe irat etti" sözünün "oradakilerin hepsine hitap etti" şeklinde anlaşılması gerekmez. Yukarıda geçtiği gibi bazı rivayetlerde sadece "dedi" sözü yer almaktadır. Bu ihtimalin yanı sıra Hz. Peygamber'in bu yolculuğu sırasında yanında bulunanların fazla olmaması da söz konusu rivayetin fazla nakledilmemesi sonucunu doğurmuş olması muhtemeldir.

Sünnî kaynaklarda hadisin "velî" ve "mevlâ" kelimeleriyle ayrı ayrı nakledilmesi, ravilerin hadisin metnini farklı hatırlamaları ya da bu iki kelimeyi aynı anlamda kabul etmelerinden kaynaklanmış olabilir. "Allah'ım! Ona dost olana dost düşman olana düşman ol..." kısmının uydurma olduğu İbn Teymiyye tarafından haklı olarak söylenmiştir. Her ne kadar Elbânî, İbn Teymiyye'nin bu konuda yanıldığını söylemişse de, onun değerlendirmesi senet yönündendir. Hz. Peygamber'in geçerli bir neden yokken, Hz. Ali'ye dost olmayan Müslümanlara bu şekilde beddua etmesi, düşmanlarına karşı bile merhametli olan Resûlullah'ın (s) uygulamalarıyla bağdaştırılamaz.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in Gadîr'deki konuşmasının, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." sözlerinden ibaret olmadığı kuvvetle muhtemeldir. Burada bir ihtilafı çözen Resûlullah'a (s), Hz. Ali'nin Yemen seferi sırasındaki uygulamasında haklı olduğunu ifade eden başka sözler söylemiş olduğu düşünülebilir. Bütün bunların yanı sıra, Hz. Ali'nin kendisine dost ve sevgili olduğunu söyleyen Resûlullah (s), şikâyetçilerden ona karşı besledikleri olumsuz hislerini bırakmalarını istemiş olmalıdır. Ancak Resûlullah'ın (s) oradaki konuşmalarının birçoğu unutulmuş ya da nakledilmemiş olup sadece akılda kalması daha kolay ve çarpıcı olan, "Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır." sözleri bize ulaşmıştır.

Bibliyografya

Abdülfettâh el-Kâdî, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Salih Akdemir, Ankara 1986.

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed (1162/1749), *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs*, I-II, 3. Basım, Beyrut 1408/1988.

Ahmed Emîn (1954), *Fecrü'l-İslâm*, 11. Basım, Beyrut 1975.

Ahmed b. Hanbel (241/ 855), *Müsned*, I-VI, Kahire 1313.

Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelamî Problemlere Etkileri*, İstanbul 1992.

el-Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey' min Fıkhihâ ve Fevâ'idihâ*, I-IV, 2. Basım, Amman 1404.

el-Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn, *Sahîhu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuhu (Fethu'l-Kebîr)*, I-II, 2. Basım, Beyrut 1406/1986.

Aliyyü'l-Kârî (1014/1605), *Mevzû'ât*, Dersaadet (t.y.).

el-Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmud el-Bağdâdî (1270/1854), *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XVI, Beyrut (t.y.).

Ateş, Ali Osman, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Delîl Olarak Aldığı Bazı Hadisler* (Basılmamış Çalışma), İzmir 1995.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.

Bakan, Tevhit, *Ashâb'ın Adâleti* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993.

el-Behnesâvî, Sâlim, *es-Sünnetü'l-Müfterâ aleyhâ*, Dârü'l-Vefâ, Dârü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, Kahire-Kuveyt 1409/1989.

el-Bekrî, Ebû Ubeydullah Abdullah b. Abdülazîz el-Endelusî, *Mu'cemu ma 'sta'cem min Esmâ'i'l- Bilâd ve'l-Mevâdı*, thk. Mustafa es-Sakkâ, I-IV, 3. Basım, Beyrut 1403/1983.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (458/1065), *Delâilü'n-Nübüvve*, nşr. Abdulmu'tî Kal'acî, Beyrut 1405/1985.

Buhârî (256/870), *Sahîh*, I-VIII, Matbaa-i Âmire, y.y. 1315.

Buhl, Fr., "Gadîru'l-Hum", *İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1964.

Çelebî, Ahmed, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul 1983.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl b. Behrâm (255/869), *Sünen*, I-II, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, y.y. (t.y.).

Demircan, Adnan, *Hâricîler'in Siyasî Faaliyetleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1993.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Ed.: H. Dursun Yıldız), I-XIV, İstanbul 1989

Ebû Dâvud (275/888), *Sünen*, Ta'lîk: İzzet Ubeyd ed-De'âs, Adil es-Seyyid, I-V, Humus 1388-1394/1969-1974.

Ebu Kevser, "Gadîr-i Hum Olayı Üzerine", *Kriter Dergisi*, Ocak 1984.

Ebu Kevser, "Ğadir-i Hum Olayı Üzerine Başlıklı Yazıya Bir Tenkid, Ebû Kevser'den Cevaplar", *Kriter Dergisi*, Nisan 1984.

Ebû Nu'aym el-İsfahânî (430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî, Abdülber Abbâs, 2. Basım, Beyrut 1306/1986.

Ebü's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-Âmidî (982/1574), *Tefsîru Ebi's-Su'ûd (İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Kahire (t.y.).

Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fî Dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne*, I-II, Şam 1409/1988.

el-Emînî, Abdülhüseyn Ahmed en-Necefî, *el-Gadîr fi'l-Kitâb ve's-Sünne ve'l-Edeb*, I-, 4. Basım, Beyrut 1397/1977-.

el-Emîn, Muhsin, *A'yânu'ş-Şî'a*, thk. Hasan el-Emîn, I-XI, Beyrut 1406/1986.

Ersavaş, Ömer Lütfi, *Gadîr-i Hum Olayı* (Basılmamış Çalışma).

el-Eş'arî, *Kitâbü Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, thk. H. Ritter, 3. baskı, Weisbaden 1400/1980.

Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb eş-Şîrâzî (817/1414), *el-Kâmusu'l-Muhît*, I-IV, Beyrut 1306.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, 3. Basım, İstanbul 1986.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmâmiyye Şîası*, İstanbul 1984.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1982.

el-Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah (405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut 1335.

el-Halebî, Ali b. Burhanuddîn (1044/1634), *İnsânü'l-'Uyûn fî Sîrati'l-Emîni'l-Me'mûn (es-Sîretü'l-Halebiyye)*, I-III, Mısır 1320.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, 4. Basım, İstanbul 1980.

el-Harbûtlî, *el-İslâm ve'l-Hilâfe*, Beyrut 1969.

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (463/1070), *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut (t.y.).

Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hz. Peygamberin Vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyâsî-İctimâî Hâdiselerle Hadis Münasebetleri* (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1968.

Hatiboğlu, Mehmed Said, "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik Hilâfetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, Ankara 1978.

el-Heysemî, Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr (807/1404), *Mu'cemu'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, I-X, 2. Basım, Beyrut 1967.

el-Himyerî, Muhammed b. Abdulmun'im, *Ravzu'l-Mî'târ fî Haberi'l-Aktâr*, thk. İhsan Abbâs, 2. Basım, Beyrut 1984.

Hitti, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul 1989.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr (543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, 5. Basım, Kahire 1399.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî (630/1232), *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-V, Kahire 1280.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Beyrut 1402/1982.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebi's-Se'adât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî (606/1210), *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, I-V, Kahire 1385/1965.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XII, Haydarâbâd 1325-1327.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali (852/1448), *Metâlibu'l-'Âliye bi-Zevâ'idi'l-Mesânidi's-Semâniye*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, I-IV, Kuveyt 1393/1973.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali (852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Kahire 1328.

İbn Haldûn (808/1405), *Mukaddime*, çev. Z. Kadirî Ugan, I-III, İstanbul 1986

İbn Hişâm (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Kahire (t.y.).

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-VII, Beyrut- Riyad 1966.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (774/1372), *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, çev. B. Karlığa, B. Çetiner, I-XV, İstanbul 1983.

İbn Kuteybe (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Beyrut (t.y.).

İbn Kuteybe (276/889), *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis (Hadis Müdâfaası)*, çev. H. Kırbaşoğlu, 2. Basım, İstanbul 1989.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (273/886), *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-II, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye 1372/1952.

İbn Sa'd (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001.

İbn Teymiyye (728/1328), *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakzi Kelâmi'ş-Şîa ve'l-Kaderiyye*, I-IV, Bulak 1322.

İbn Teymiyye (728/1328), *İbn Teymiyye Külliyatı*, çev. İ. H. Sezer vd., I-, İstahbul 1986-.

el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali (821/1418), *Subhu'l-A'şâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ*, thk. Muhammed Hüseyn Şemsuddîn, I-XIV, Beyrut 1407/1987.

Kandemir, M. Yaşar, "Ali", *DİA*, II, İstanbul 1989.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991.

el-Kazvînî, Muhammed Kâzım, *Ali mine'l-Mehd ile'l-Lahd*, 7. Basım, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî (t.y.).

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l Arabiyye*, I-XV, Dımaşk 1376-1380/1957-1961.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, 2. Basım, Ankara 1985.

Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, Medine Devri*, I-XI, İstanbul 1987.

el-Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Ya'kûb er-Râzî (329/941), *el-Usûl mine'l-Kâfî*, nşr. Muhammed el-Ahvendî, I-II, 3. Basım, Tahran 1388.

el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, nşr. es-Seyyid Tayyib el-Musavî el-Cezâirî, I-II, 2. Basım, Beyrut 1387/1968.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I- Beyrut 1408/1988.

Lings, Martin, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1984.

Mahmûd Es'ad Seydişehrî (1918), *İslâm Tarihi (Tarih-i Dîn-i İslâm)*, Sadeleştirenler: A. L. Kazancı, O. Kazancı, İstanbul 1983.

el-Makrizî, Takıyuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali (845/1442), *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-İtibâr bi-Zikri'l-Hıtati'l-Âsâr (el-Hıtatu'l-Makriziyye)*, I-II, Beyrut (t.y.), (Bulak 1280 baskısından ofset).

Mâlik b. Enes (179/795), *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-II, Beyrut 1370/1951.

Miras, Kâmil, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 7. Basım, I-XII, Ankara 1985.

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi)*, çev. Ö. R. Doğrul, I-V, İstanbul 1973-1975.

el-Münâvî, Abdurraûf (1031/1622), *Feyzu'l-Kadîr: Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, I-VI, Mısır 1356-1357/1938.

el-Münâvî, Abdurraûf (1031/1622), *Kitâbü't-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, I-II, Matbaa-i Amire, y.y. 1286.

Müslim (261/874), *Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, 2. Basım, Beyrut 1972.

Muttakî el-Hindî, Alâuddîn Ali b. Hisâmuddîn el-Burhânu'l-Fevrî (975/1567), *Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, Beyrut 1399/1979.

en-Nedvî, Ebü'l-Hasan Ali el-Hasanî, *el-Murtazâ*, Dımaşk 1409/1989.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (303/916), *Tehzîbü Hasâisi'l-İmâmi'l-Ali*, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî el-Hicâzî b. Muhammed b. Şerîf, 2. Basım, Beyrut 1986.

Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *DİA*, X, İstanbul 1994.

er-Râzî, Fahruddîn (606/1209), *Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, Kum (t.y.) = (çev. S. Yıldırım vd., I-, Ankara 1990-).

Rıza, Reşid (1354/1935), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, I-XII, Beyrut (t.y.).

es-Semhûdî, Nuruddîn Ali b. Ahmed (911/1505), *Vefâ'u'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. Basım, Beyrut 1404/1984.

Sezgin, Fuat, *Târihu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, çev. Mahmud Fehmî Hicâzî, Fehmî Ebü'l-Fazl, I-II, Kahire 1977-1978.

Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*, Ankara 1994.

Sofuoğlu, Cemal, *Şîa'nın Hadis Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1977.

Sofuoğlu, Cemal, "Gadîr-i Hum Meselesiî, *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, Ankara 1983.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *el-Câmi'u's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, I-II, Kahire 1321.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), Târîhu'l-Hulefâ, thk. M. Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. Basım, Kahire 1389/1969.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, I-IV, Kahire 1387/1967.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Esbâbü'n-Nüzûl*, Kahire 1986.

Şehidî, Cafer (bk. Şeriati).

eş-Şehristânî, Ebü'l-Feth b. Abdülkerîm b. Ebî Bekr Ahmed (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, I-II, 2. Basım, Beyrut 1395/1975.

Şerefüddîn, Abdülhüseyn Musevî (1377/1957), *el-Murâca'ât*, Mısır 1975.

Şeriati, Ali, *Muhammed Kimdir (İslâm Nedir-II)*, çev. Ali Seyidoğlu, Ankara 1988.

Şeriati, Ali- Şehidî, Cafer, *Doğumdan Hicrete Hicretten Vefata Siret*, çev. Kerim Güney, İstanbul 1991.

Tabatabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-XX, Kum (t.y.).

et-Taberî (310/922), *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-XII, Beyrut 1972.

et-Taberî (310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Beyrut 1407/1987.

et-Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasan (548/1153), *İ'lâmu'l-Verâ b.-A'lâmi'l-Hudâ*, Beyrut 1399/1979.

et-Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasan (548/1153), *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kurân*, thk. es-Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî, es-Seyyid Fadlullah el-Yezdî et-Tabatabâî, I-X, Beyrut 1406/1986.

et-Tirmizî (279/892), *Sünen*, çev. O. Zeki Mollamehmetoğlu, I-VI, İstanbul (t.y.).

et-Türkmânî, Ahmed Muhammed, *Ta'rîf bi-Mezhebi'ş-Şîati'l-İmâmiyye*, Amman 1403/1983.

Umerî, Ekrem Ziya, *Medine Toplumu*, çev. Nureddin Yıldız, İstanbul 1988.

Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, 5. Basım, Ankara 1984.

Ünal, Ali, "Şiilik", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1990.

Vaglieri, L. Veccia, "Ghadîr KHum", *The Encyclopaedia of Islâm*, New Edition, II, Leiden 1983.

el-Vâhıdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nîsâbûrî (468/1075), *Esbâbü'n-Nüzûl*, 2. Basım, Mısır 1387/1968.

el-Vâkıdî (207/822), *Kitâbü'l-Meğâzî*, Thk. Marsden Jones, I-III, Londra 1966.

el-Vâkıdî (207/822), *Kitâbü'r-Ridde*, Tehzib: M. Hamîdullah, Paris 1989.

el-Ya'kûbî (284/897), *Târîh*, I-II, Beyrut 1379/1960.

Yâkut el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Beyrut (t.y.).

el-Yesû'î, L. Ma'lûf, *Muncid*, 27. Basım, Beyrut 1984.

Yılmaz, Musa K., *Tabersî ve Tabatabaî'de İmamiye Tefsiri* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1985.

Zahîr, İhsan İlâhî, *Şîanın Kur'ân, İmâmet ve Takıyye Anlayışı*, çev. S. Hizmetli, H. Onat, Ankara 1984.

ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnavut, I-XXV, 3. Basım, Beyrut 1405/1985.

ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Mîzânu'l-İ'tidâl*, thk. Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikr, y.y. (t.y.).

Dizin

F

H

I-İ

K

M

N

O-Ö

R

S-Ş

T

U-Ü

V

Y

Z

İslâm tarihinin ilk asrında özellikle de Allah Resûlü'nün vefatını takip eden yıllarda meydana gelen siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler, etkileri günümüze kadar devam eden gelişmelere yol açmıştır. Mezhepler arasındaki katı ayrılmaların temelinde de bu dönemdeki gelişmeler yatmaktadır. Bunlar o kadar önemli hale gelmiştir ki, tarihi geriye götürüp yeniden yaşamak mümkün olmadığı halde mezhepler arasında bu gelişmelerin etkisi canlı bir şekilde yaşamakta, hatta olayların tarihten koparılarak çağdaş okumalara tabi tutulduğu da görülmektedir

Elinizdeki bu küçük hacimli çalışma, ülkemizde Gadîr-i Hum üzerine yayımlanmış ilk çalışmalardan biridir. Çalışmanın öncelikli hedefi, Sünnî ve Şiî mezhepler arasında farklı okumalara tabi tutulan Gadîr-i Hum'la doğrudan ya da dolaylı rivayetleri tespit etmek, bunların nasıl anlaşıldığını ve bu anlayışın genel tarihî çerçeveye uyup uymadığını ortaya koymaktır.

9 789754 731651
www.beyanyayinlari.com.tr